

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Allah Teala'ya (c.c) hamd, İslâm'ın çağrısını bize tebliğ eden Hz. Muhammed'e (s.a) ve O'nun âline, ashabına salat ve selam olsun.

İmam Hatip Lisesinde öğrenci iken, okuldaki hocalarımızın kendisinden övgü ile bahsetmesi sebebiyle daha tanışmadan sevdiğim, tanıştıktan sonra bilgisi, tevazusu ve İslâmî gayreti ile kendime örnek bir şahsiyet olarak kabul ettiğim, hayatını İslâm dinine hizmete vakfeden, Türkiye'de İslâm hukuku eğitiminin gelişmesinde, ilerlemesinde önemli katkıları olan ve Müslümanların problemlerine çözümler sunan hocaların hocası Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN'ın, fikirlerinin ve olaylara bakış açısının tespitinde katkı olması amacıyla 5 yıl süreyle ders esnasında tutmuş olduğum notların neşredilmesinin faydalı olacağını düşündüm. Bu hususu kendisine danıştığımda olumlu kanaat beyan etmesi üzerine, çalışma kitap olarak basılmaya karar verilmiştir.

Burada bulunan ilkeler Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN'ın Marmara İlahiyat Fakültesinde 1995- 2000 yılları arasında "Fıkıh Problemleri", "Din-Devlet İlişkileri" ve "Fıkhu's-Sîre" dersleri esnasında tutulan notlardan oluşmaktadır. İlk bölümde belirli bir konu sınırlaması yapılmaksızın fıkıh, siyaset, öğüt, tebliğ metodu gibi çeşitli sahalara ilişkin yaklaşım ve yorumlar; ikinci bölümde borsa, toplum hayatında kadın, sigorta, iftâ usulü tarihi, şirketler ve din-devlet ilişkileri konuları yer almaktadır.

Gayret bizden, muvaffâkiyet Allah'tandır.

İçerenköy 2012

BİRİNCİ BÖLÜM

- 1- Bana göre en büyük dua Fatiha sûresidir.
- 2- Allah'ın affının sebebi yoktur, cezasının sebebi vardır.
- 3- Ne olursa olsun dinden taviz vermeyiz. Beyanlarımızla helali haram, haramı helal saymayız. Bunun yanında muhatabımızı dinden de soğutmayız.
- 4- İslâm'da hâkimiyet kayıtlı şartlı milletindir.
- 5- Vekâlet, hakkın olmayan bir şeyde hak sahibi olmanı sağlamaz.
- 6- Devamlı Kur'an okuyun. Resûlullah'ın sîretini (hayatını) okuyun. Bir de Safahat'ı ve Necip Fazıl'ın şiirlerini okuyun.
- 7- Nasların ahkâmı ihmal edilemez ama imhal edilebilir. İmhal, zaman itibarıyla ve zaruret sebebiyle onun uygulamasını bir müddet askıya almaktır.
- 8- Şeriat kendini yenileyebilen bir mekanizmaya sahiptir. Bu yenileme, reformla değil ictihad ile olur.
- 9- Ben her görüşe saygılı değilim. Şirke, küfre ve ahlâksızlığa saygı duyulmaz.
- 10- Kâfirin küfrünü yaşamasına izin veririz. Fakat onların küfrünü kınarız.
- 11- İnsanları tanımanın en iyi yollarından biri de roman okumaktır.
- 12- Sınırları yok ederek bir İslâm devleti kuramayacağınız gibi, sınır kabul edilen esasları yıkıp İslâm cemaatlerini birleştiremezsiniz.
- 13- İslâm'ın öngördüğü artış kemmî artış değil, keyfî artıştır.(Nüfus konusunda söylenmiştir).
- 14- Bâtın zahire tâbi olmak zorundadır. Zahir, bâtına tâbi olmak zorunda değildir.

- 15- Halkın İslâmlaşması için uzun bir süreye ihtiyaç var. Bunu sağlamak ancak resmiyetten uzak olup, tek tek ilgilenmek ile olur. Rejim ne olursa olsun, bir toplumu İslâmlaştırmak için mutlaka eğitime ihtiyaç vardır. İslâmlaşmak, tepeden aşağıya doğru olmaz, aşağıdan yukarı doğru olur. İslâmlaşmada en büyük hatalardan birisi de rehber seçiminde dikkat edilmemesidir. Rehber edinilen kişide ihlâs, ibadet ve iman kemâlî bulunmalıdır. Olağanüstü olaylar ölçü olmamalıdır.
- 16- Ben cüzî râbîta, küllî râbîta diye bir şey icat ettim. Cüzî râbîta, herkesin dar manada ait olduğu cemaati ifade eder ve küllî râbîtaya engel olmaz. Küllî râbîta ise Müslüman olan ve İmam Hatip ruhu taşıyan herkesi ihata eder.
- 17- Bizim büyük bir handikabımız da kısa zamanda şahısları ve kurumları tabulaştırmamızdır.
- 18- Ben bir partici değilim. Gönlümde bütün Müslümanlara yer var.
- 19- Bizim Avrupa birliğine girmemiz demek İslâm davamızdan vazgeçmemiz demektir.
- 20- İbadet, muhteva itibarıyla Fıkıhın yarısını teşkil eder.
- 21- Şeriat hakikate aykırı olmaz.
- 22- Rü'yet-i hilal konusundaki en büyük kötülük ülkede ikilik çıkarılması ve fitnenin zuhurudur. Bugün hesaba güvenmemek savunulamaz.
- 23- Fıkıh da (amelde) zan geçerlidir.
- 24- Üç çeşit akıl vardır: İslâm akli, müslüman akli, gayr-i müslim akli. Müslüman akla düşen görev İslâm akline entegre olmaktır (uyum sağlamaktır).
- 25- Cariyelerle birleşme akit ile olur.
- 26- Hulefâ-yi Râşidin döneminde yönetim mahallî yönetimdir ve mahallî idarenin yasama hakkı vardır.

Halife bütün ülkeyi ilgilendiren kanunları bildirir, diğer meseleleri ise bölge idaresi bildirirdi. O dönemde bütün insanlar denetim hakkına sahipti. Hâlbuki en ileri demokrasilerde bile böyle bir denetleme yoktur. Bu denetim genelde belli zümrelerin elindedir.

- 27- Yöneticinin halk tarafından seçilmesinde İslâm ile demokrasinin benzemesi Demokratik sistem ile İslâm sisteminin aynı olduğunu göstermez. İslâm'ın işleyiş biçiminde demokrasiye benzeyen çok yön vardır. Fakat demokrasiyi tamamen İslâm'ın işleyişi içine alamayız.
- 28- Ben katiiyen Batı'ya taviz vermem. Onların aletlerini kontrolsüz almaya da karşıyım.
- 29- Müslüman'ın nerede olursa olsun iki vazifesi vardır:
a) Kendisinin iyi Müslüman olması (Dâhilî cihad)
b) Şartları İslâm lehine iyileştirmek için dışarıya çıkması, mücadele etmesi (Haricî cihad).
- 30- Her bir insanın iyi Müslüman olması için mutlaka çevrenin iyi olması gerekir. Bu sebeple çevreyi İslâmlaşmaya uygun hale getirmek Müslüman'ın görevidir. Tek başına İslâmlaşma betonda, tahtada gül yetiştirmek gibi zordur. Bu yüzden ben milletin toptan İslâmlaşması için çalışıyorum. Bunu cihad sayıyorum. Ben bu sebeple laikliğe karşıyım, sekülerizme karşıyım. Laisizm ve sekülerizm ile İslâm bir arada olmaz. Biz İslam insanı yetiştirecek bir muhit ve bir çevresi oluşturmak zorundayız.
- 31- Ben İslâmlaşma yolunda tüm vasıtaları kullanıyorum. Ama vasıtayı amaç yapmıyorum. Partiler de bir vasıtaadır. Vasıtalar tek değildir. Ulaşılabacak nokta taktır.

- 32- Uyumaya mecbur olduğum için sinirleniyorum. Okunacak, düşünecek, çalışılacak çok şey var.
- 33- Hocaya hürmeten ayağa kalkmak, ilme hürmeten ayağa kalkmak demektir. Bu durumda ayağa kalkmak günah değildir.
- 34- Biz öncelikle İslâmlaşma yolcularına sevgi ile yaklaşmasını bilmeliyiz. Bu, başarının temel şartıdır.
- 35- Âlimler adil olmalıdır. Yani İslâm'ı dosdoğru yaşamalıdır.
- 36- Okuyun. Hedefiniz ihsan, amel olsun. Çevrenizde âbid ve muhsin insanların olması için çalışın.
- 37- İslâm'da asil âlim müctehiddir. Müctehid olmada dört ana esas vardır: Bunlar iman, ihlas, ilim ve adalettir.
- 38- Ders saatine (mazeretsiz) gelmeyen hoca yaptığı işten dolayı para aldığı için haram işlemiş olur.
- 39- Mubah'ın dinle alâkası vardır. Çünkü mubahı biz aklımızla belirlemiş değiliz. Bu sınırı din belirlemiştir.
- 40- İslâm kendisine tâbi olanların hayatlarının bütününe kapsıyor. Bir mü'minin şuurunda mubah olan bir işi yaparken bu işi Allah serbest bıraktığı için yapıyorum şeklinde düşünce vardır. O halde, mü'min mubah sahada yürürken de Allah ile alâkasını kesmiyor. Mubah, helal, haram sınırını Allah (c.c.) belirlemiştir.
- 41- Sizin gerçek anlamda fakih olabilmeniz için dini iyi anlamanız gerekir. İlâhi yardımın gelmesi de şarttır. Bu yardımın gelmesi için ibadetlere özen göstermek gerekir. Allah'a kurbet imanda yakınlık verir, ilme-ma'rifete katkı sağlar.
- 42- Eğitim-öğretim itirazsız, sorusuz olmaz.
- 43- *"Sen benim özel hayatıma karışamazsın."* sözü bize ait bir söz değildir. Kişi diğer kardeşinin hayatına karışır. Ama bunun ölçüsü vardır. Kişi kardeşinin

- cennete girmesini ister, cehenneme gitmesini istemez. Bu yüzden yaptığı yanlış hareketi ıslah için kardeşini usulüne uygun bir şekilde uyarır. Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker dinî, ahlâkî, toplumsal denetim mekanizmasıdır. *“Toplumsal sapması kişinin dini hayatını etkilemez”* şeklindeki görüş hem naklen, hem aklen yanlıştır. Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker vazifesinin Müslümana verilmesi İslâm dininin, toplumun durumuna önem verdiğini gösterir.
- 44- İslâm da tokat yoktur. Yüze vurmak yasaktır.
- 45- İnsanın dışı neye benzerse içi de yavaş yavaş ona benzemeye başlar.
- 46- “abd” kelimesi kullara izafe edilirse köle diye, Allah’a izafe edilirse kul diye tercüme edilir.
- 47- Dünya işi: Müspet ilimlerin (tecrübî ilimlerin) hayata uygulanmasıyla doğan bilim, teknik ve teknoloji ile alâkalı işlerdir. Bu söylenenin dışında kalan işler ise din işidir. Dünya işine din müdahale etmemiştir. Edememiş değil etmemiştir. Din nereye müdahale ettiyse orası din işi olur. Dinin hüküm konusu kılmadığı alan da dünya işi alanıdır. Din işi sınırlıdır. Dünya işi sınırlı değildir. Dünya işleri sahası kendi kendine taayyün etmiyor, onu din belirliyor.
- 48- Yanlış yapmaktan çekinen adam hiçbir şey öğrenemez.
- 49- Suyun rengi, kokusu değişebilir. Suyun rengi değişti diye necis olmaz. Su bulanık aktığı zaman necis olmaz. Fakat necaset cinsinden bir şeyle rengini değiştirirse su necistir. Mesela hamr (şarap) karışmışsa o necistir.
- 50- Şeriatın necis dediğine tıp pis değildir, tıbbın pis dediğine şeriat necis değildir diyebilir.

- 51- “*Su vasıflarından birisi değişince necis olur*” hükmünün izahı şöyledir: Suyun vasıflarından birisi necis cinsinden bir şey sebebi ile değişirse necis olur. Dolayısıyla demir, klor gibi şeran temiz olan şeyler sebebi ile suyun vasfı değişirse su pis olmaz. Ancak mesela suyun tadı sidik gibi necis bir şeyle değişirse su şeran pis olur.
- 52- Din bir şeyi emrettiyse o ya sırf yararlıdır ya da yararı zararından fazladır. Din bir şeyi yasaklarsa o ya sırf zararlıdır ya da zararı yararından fazladır. Fayda ve zarar kavramını materyalistlerden, pozitivistlerden farklı anlamamız gerekir. Fayda ve zarar kavramını geniş tutmalıyız, madde ötesini de göz önünde tutmalıyız. Kemikle temizlenmek cinlere zarar verdiği için yasaklanmıştır. Bu zararı madde gözü ile anlamamız imkânsızdır. Bilimin zararlı dediği bir olayda bilinmeyen bir yarar olabilir.
- 53- Hayatımızda uygulamak üzere dine yöneldiğimizde fıkıh karşımıza çıkar. İnsan tabiatında faydalıyı celp, zararlıyı def anlayışı vardır. İnanç ile ameli birbirinden ayırmak mümkün değildir. İslâm, toplumdaki farklı inançlı kimseleri ortadan kaldırmayı öngörmemiştir. Onlarla barış içinde yaşamının veya tebaa olarak kabul edebilmenin bazı şartları vardır.
- 54- Taabbudî emirler bir imtihan vesilesidir. Baba çocuğuna ateşe el sürme der ve o çocuk da babasına itaat etmek için elini sürmezse bu o çocuğun babasına itaatidir. Fakat elini sürdükten sonra bir daha ateşe yaklaşmazsa bu o çocuğun tecrübesine itaatidir.
- 55- Müslümanların problemleri genelde fıkıh problemi kapsamındadır. Çünkü Fıkıhın kapsamı çok geniştir.

- 56- İslâm'da devlet yönetimi gibi konular fıkıh kitaplarında pek fazla işlenmemiştir. Bunda âlimlerin yaşadıkları devirlerdeki yönetimin etkisi olmuştur. Baskı sebebi ile yazamamışlardır. Bu sebeple İslâm siyaset bilimi gelişmemiştir. Ben laikliği savunmuyorum ama İslâm siyaset bilimi ancak bu düzen içinde gelişebiliyor. Ben burada yazdığım kitapları bir Suriye’de, bir Irak’ta yazamazdım.
- 57- Mürşit, insanlara zahirde ve bâtında İslâmlaştırma konusunda eğitim yapabilen, kendileri ile konuşulduğunda muhatabını İslâm’a yaklaştıran kişidir.
- 58- Tasavvufun tarihî süreç içinde sahih temsili, sakîm temsilinden her zaman az olmuştur. Tasavvufa meyli olan insanlar sahih tasavvufa yönlendirilmeli, tasavvufa meyli olmayanlara da insan-ı kâmil olmanın yolları gösterilmelidir. Hz. Peygamber’e ittibâ hubbullah’a ermek için bir araçtır.
- 59- Bir insanın makbul Müslüman olması için tarikata girmesine gerek yoktur. Fakat girmesi de memnû` (yasak) değildir. Kemalın ölçüsü bilginin ve davranışın zâhiri şeriata aykırı olmamasıdır. Tarikata girecekseniz bu mürşitsiz olmaz. Derviş olmak istiyorsanız mürşitsiz olmaz. Ama illaki de derviş olmak gerekmez.
- 60- Râbîta bir ibadet değildir. İbadettir demek çok tehlikelidir. Bu sadece bir tekniktir. Bugün dünyada tarikata müntesip olanların büyük çoğunluğunun akâidi bozuktur. Bu da cehaletten kaynaklanmaktadır. Hayatlarında bidat ve hurafeler çoktur. Ben tasavvufun aslına saygı duyuyorum. Çünkü onlar insanları Resûlullah’ın zikir, tesbih gibi fiillerine sevk ediyor.

- 61- Veli, insan-ı kâmil olan, nefsini İslâmlaştırmayı başaran kimseye denir. Ben Muhammed Hamidullah hocanın veli olabileceğini söyleyebilirim. Diğer meşâyih için ise böyle bir şey söyleyemem sadece bilmiyorum derim.
- 62- Ben sofıyyeye inananlardan biriyim. Sofıyyeye inanan da kâfir olmaz inanmayan da.
- 63- Hakiki mürşit âlimdir. Hakiki âlim de seyr-i sülûke karşı değildir. (Ama bidat olmayan bir yol olacak) Benim sofıyye ile aram iyidir. Yapıp ettikleri, sözleri sünnî İslâm'a uygun olan sofıyyeler var. Böyle kimselerin aleyhinde bulunmayız.
- 64- Tarikatlar bir terbiye ocağıdır. Güzel usuller vardır. Ölümün hatırlanması gibi...
- 65- Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.)'in hayatını kendi babalarının ve liderlerinin hayatından daha iyi bilirler.
- 66- Devlet de toplum içindir, din de toplum içindir. Devlet öyle bir araçtır ki o olmasa toplum olmaz, toplum olmasa fert olmaz, fert olmasa ruhu olmaz. Devlet dinin özünün gerektirdiği bir araçtır.
- 67- Güvenlik, düzen ve adalet toplum hayatındaki en önemli unsurlardır.
- 68- Kara Avrupa hukukunun üç kaynağı vardır. Bunlar: a) Roma hukuku b) Milli örf ve adetler c) Hristiyanlık. Mevcut Türk hukuku Kara Avrupa hukukundan alınmıştır.
- 69- Hoşgörü edebiyatı Müslümanlar için afyondur. Batılılar bize hoşgörü afyonunu zerk ederken kendileri hoşgörüsüzlüğün propagandasını yapıyorlar.
- 70- Hoşgörülüğü ve hoşgörüsüzlüğü mutlak olarak kabullenmek doğru değildir.

- 71- Dördüncü asırdan sonra ictihad olayı azalmış taklit hâkim unsur haline gelmiştir.
- 72- Sahabe sayısına oranla sahabe müctehidlerinin sayısı deveye kulak gibidir.
- 73- Din bilgisini elde etme metotları ictihad, ittibâ ve taklittir. İctihadın bilgi kaynağı vahiydir. İctihad vahyin ışığı altında aklın verdiği hükümdür.
- 74- Hem ibadetler alanında, hem nasların bulunduğu sahada ictihad vardır. Bunun delili bu konularda ihtilafın olmasıdır. Önemli olan ictihada verilen manadır. Kıyas, maslahat ve beyan(fehm) ictihadı olmak üzere üç çeşit ictihad vardır. İbadetlerde maslahat ictihadı olmaz, kıyas ve fehm ictihadı olur. Muamele sahasında hem kıyas, hem fehm, hem de maslahat ictihadı olur.
- 75- Her ava giden avlayamaz fakat avlayan, ava gidendir.
- 76- Kitap, sünnet, din mezhebe indirgenmiştir. Çünkü kişi kendi imamı ne derse onu mutlak doğru kabul etmiştir. Yani imamın söylediği din olarak kabul edilmiştir. Hatta kişi imamın zikretmediği bir hadisi – Buharî ve Müslim ittifak etse de- sahih hadis kabul etmemiştir.
- 77- Peşinen hiçbir fikre kilitlenmeyin (Benim fikrim de dâhil). Herkesi dinleyin ve okuyun sonra kendi kararınızı verin.
- 78- Bir Müslüman'ın tek mezhebe bağlanması mecburî değildir. Ama bu caizdir. Ben kendim Hanefi mezhebine göre hayatımı düzenliyorum. Ama zor durumda mezhebin dışına çıkıyorum.
- 79- Bir müctehidin başka bir müctehidi taklit etmesi haramdır. Araştırma imkânı olmadığı durumda zaruret olarak geçici süre taklit edebilir.

- 80- Ben Müslümanları tenkit ederken yumuşak olma taraftarıyım.
- 81- Zâhir ve bâtın; madde ve mana bir bütündür. Birini atıp diğerini almamız doğru olmaz. Alevilerin bir kısmı Bâtınîlerin devamıdır.
- 82- Müctehidin ictihadı, mukalliti bağlar. Bunun sebebi mukallidin cahil olmasıdır. Akâid konusunda müctehid olup olmamaya bakmaksızın herkes araştırmaya çağırılmıştır.
- 83- Muharricûn tabakasında olanlar derece bakımından müctehid değildir. Mukallit tabakasının en üst mertebesidir. Müctehidler Kitap ve Sünneti kaynak olarak kullanıp hüküm verirler. Muharricler, kendilerinden önceki fetvaları kaynak olarak kullanıp hüküm verirler. Mukallit ise ne Kitap, ne Sünnet, ne de fukahanın sözlerinden hüküm çıkarabilir. Sadece salahiyyetli fakihlerin o konudaki görüşlerini aktarır. Bununla birlikte mukallitlik avama nispetle ilmî bir mertebedir.
- 84- Bir toplumda müctehid olmazsa Ümmet-i Muhammed'in tamamı mesul olur. İctihad olmayınca şeriat durur.
- 85- Taklit devrinde fukaha üç iş yapmıştır: a)Müdafaâ kitabı yazmıştır. b)Bir mezhebin ahkâmını sistemleştirmiştir. c)Fetâvâ, nevâzil ismiyle yeni çözümler içeren (ictihad olmayan) kitaplar yazmıştır.
- 86- Kıyas delil değil bir metottur. Kıyas ile Kitap ve Sünnetin hükmüne varılır. Dolayısıyla delil yine ayet ve hadistir.
- 87- İcmâ, hakkında ayet ve hadis bulunan konuda icmâ ve hakkında ayet ve hadis bulunmayan konuda icmâ olmak üzere ikiye ayrılır. Dünyadaki bütün

- müctehidleri tespit edip bir meseleyi onlara götürebiliyorsanız ve onlardan cevap alabiliyorsanız icmâ mümkündür.
- 88- Fık'hî ahkâm zannîdir. Ahkâm-ı imaniye ise kat'îdir. Zan %50'den fazla olandır. %50 olursa şek olur. %100 olursa yakîn olur. İnsanın bütün hayatında zan geçerlidir.
- 89- Ben bir adamın sadece dinden döndüğü için öldürüleceği kanaatinde değilim. Ta'zir cezasını da gerektirmez. Mürted kanuna uygun hareket etmediği zaman cezalandırılır.
- 90- İslâm adına mücadele veren siyasî liderler bana göre (hüsnü zannıma göre) takiyye yapıyorlar. Takiyye yaptıklarını kabul etmemem onların aleyhinedir. Ancak bu takiyyenin ölçüsünü de iyi ayarlamak gerekir.
- 91- Aslında faiz bütün dinlerde haramdır. Faizi insanların başına bela eden dinsizlerdir. Faiz dine aykırıdır, ahlâka aykırıdır. Çünkü başkalarını sömürmektir. Üretime faiz girince maliyet artıyor.
- 92- Milletin ayağı bankaya alışsın diye ve bankalar kâr etsin diye hükümet maaşı banka aracılığı ile veriyor. Bazı arkadaşlarla karar verdik maaşı gece saat 24.00'de çekiyoruz. Çünkü paranın durduğu her saniye banka, faiz muamelesi yapıyor.
- 93- Maaşını bankadan çekenler mazeretsiz olarak para çekmeyi geciktirirlerse sorumlu olurlar.
- 94- İslâm'a göre üç sebeple kazanç elde edilir: a-Riske katılan sermaye b-Amel (emek) c-Daman (tazmin sorumluluğu).
- 95- Kilisenin devlet işlerine karışmadığını söylemek tarihî gerçeğe uygun düşmez.

- 96- Örfî kanunlar şerîatin müdahale etmediği sahaların düzenlenmesinden ibarettir. Bu kanunlar da İslâm'dır. Burada İslâm'a aykırı bir durum yoktur.
- 97- Diyalog taviz vermek demek değildir. Karşılıklı olarak yapılır. Tarafların hakları ellerindedir. Diyalog ile taraflardaki sivrilik ortadan kalkar, belki bir yumuşama elde edilir.
- 98- İslâmî bir grup davasında samimi ise ve ehliyeti varsa o grubun yaptığı işler ictihaddır. Diğer İslâmî gruplar olaya böyle bakmalıdırlar. Onun aleyhine faaliyette bulunmamalıdırlar. Biz ve ötekilerin sınırı iman çizgisidir. Biz bizi konuşurken ötekileri konuşur gibi konuşuyoruz. Bence en büyük problemimiz şu anda budur.
- 99- Komünizm biraz yumuşamış sosyal demokrasi olmuş, kapitalizm biraz yumuşamış karma düzen oluşmuş.
- 100- Bütün İslâmî grupların üstünde âlimlerden oluşan bir hakem kurulu mevcut olmalıdır. Bunlar gerçek âlim olmalıdır (samimiyet ve ehliyet bulunmalıdır). Ben mümkünse bu hakemler gurubuna dâhil olmak istiyorum. Bu sebeple herhangi bir gruba mensup olmuyorum.
- 101- Türkiye'deki özel finans kurumları murâbaha, müşâreke, mudârebe ve finansal kiralama ile kazanç elde etmektedirler. Murâbaha, vade farkı ile satıştır. En çok bu yapılıyor. Mal peşin fiyatına alınıyor daha sonra bu mal peşin alamayanlara vadeli olarak üzerine kâr konularak satılıyor. Müşâreke, her iki tarafın da sermaye ile katıldığı ortaklıktır. Mudârebe ise emek sermaye ortaklığıdır.

- 102- Doğru İslâm'ı öğrenmenin yolu ilimdir. Tespih çekmek, oruç tutmak, namaz kılmak değildir. Bunların yeri ayrıdır. Bunlar olmasın demiyorum.
- 103- Kim insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırırsa o Deccal'in çırağıdır. Onda Deccal'in özelliği vardır.
- 104- Her insan doğru adamdan doğru İslâm'ı öğrenmelidir. Ehl-i sünnetin ortaya koyduğu İslâm doğru İslâm'dır. Ölçü budur. Orta yol budur.
- 105- Dünya ve Ahiret'te Allah'ın sevdiği kul olmaktan daha yüce bir durum yoktur.
- 106- İnsan tek başına Resûlullah'ın sünnetini yaşamaya güç yetirebiliyorsa başka bir usul aramaya lüzum yoktur. Ama kişi tek başına sünneti hayata geçiremiyorsa nefsini müslümanlaştırmış bir kişinin yardımından istifade etmelidir.
- 107- Taassup: İctihada ve yoruma açık olan bir alanda hakikati, gerçeği kendi ictihadı ile aynileştirip diğerlerini dışlaması, meşru kabul etmemesidir. İctihada ve yoruma kapalı alanda olursa bu taassup olmaz. Bu, benimsenen makbul bir davranıştır.
- 108- Ehl-i sünnetin ittifakla kabul ettiği bir şeyi kabul etmezseniz İslâm'ın dışına çıkmazsınız, ehl-i sünnetin dışına çıkarsınız. Ona da ehl-i bidat denir.
- 109- Çok okuyan çok düşünür.
- 110- Hiçbir irfan, hiçbir kimse şeriatın üstünde değildir. Müslüman olmayanların arasından kâmil insan çıkmaz. Bir insanın adam olabilmesi için bir kere şeriatın dediğini demesi lazımdır. Şeriatın dışında veli olmaz. Eğer veli denen bir zattan şeriat dışı bir söz nakledilirse burada üç ihtimal vardır: a)Bu zat veli değildir. b)Bu söz ona ait değildir. c)Bu sözle kastedilen farklı bir şeydir.

- 111- Tekfir konusu çok nazik bir konudur. Bir adam (düşünceleri itibariyle) sapık bile olsa onu İslâm dairesinde kabul etmek lazımdır.
- 112- Hiçbir kitabı Kur'an gibi okumayın. Çünkü insanın hata etmesi muhtemeldir. Her âlim isabet de eder yanılır da. Peygamber Efendimizin her sözü, her yaptığı vahye istinat etmez. Her zaman lâfzen hadis rivayet edilmemiştir. Çoğunlukla manen rivayet edilmiştir. Ravîlerin durumu farklı olabilmektedir. Bu sebeplerle hadisler de Kur'an gibi okunmaz. Ancak hadisin Hz.Peygamber'e aidiyeti kesin olunca, hadisin tebliğ vazifesi gereğince söylenmesi durumunda ve manen rivayet edilen hadisin lafza uygun olduğu sabit olunca durum değişir. O zaman Kur'an gibi okunur.
- 113- İlmin iki yolu vardır: a) Âlimler ile konuşmak b) Okumak. Âlimlerle konuştuktan ve okuduktan sonra düşünmek de gereklidir. Bence başka yolu yok. Bunun dışındaki bilgileri hemen reddetmeyiz. Şayet bu iki kritere(kıstasa) uygunsa alırız.
- 114- İslâm kişilere geniş bir hürriyet verir. Bunun sebebi İslâm'ın mükemmel olması, kendine güvenmesidir. Mensuplarının kendisini bırakmayacağını bilir. Baskı, direnme ve taassup doğurur. Bu sebeple de İslâm kişilere hürriyet tanır. Böylelikle İslâm mensupları artar. İslâm bütün sistemlerden daha hürriyetçidir. Laik sistemden de daha hürriyetçidir.
- 115- Müeyyide daima cezaî olmaz bazen hukukî olabilir, idarî olabilir. İslâm'da haram olan şeylerin açıktan işlenmesine izin verilmez.
- 116- İslâmiyet'in amacı dünya hâkimiyetini elde etmektir.
- 117- Bugün dünyada cari olan sisteme alternatif olan sadece İslâm'dır. Hristiyanlık ve Budizm bir dünya

düzeni ortaya sürmüyor. Yahudilik de bir dünya dini olmayı kabul etmiyor. İslâm insanların içi-dışı, dünyası-ahireti, şahsı ve toplumu için kurallar ortaya koyuyor. Bu kurallar mevcut dünya düzenini değiştirmeyi hedef alır. Bugünkü dünya düzeninin bozulmasını istemeyenler İslâm'ın güzel yüzünü çirkin göstermeye çalışıyorlar.

- 118- İslâm fetihlerinin amacı din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak ve zulmü ortadan kaldırıp adaleti tesis etmektir.
- 119- İslâmî terör diye bir şey olamaz. Böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Müslüman terörist, müslüman yalancı, müslüman hırsız olabilir fakat İslâmî yalan diye bir şey olmaz.
- 120- Müslümanların gündemlerini başkaları oluşturuyor. Müslümanlar gündemlerini kendileri oluşturmalıdır.
- 121- Siz sıradan insanlar değilsiniz. Siz İlahiyat okumuş birisiniz. Sizler müslümanca fikirler üretmek zorundasınız. Siz robot gibi başkalarının rotasına girerseniz kusur etmiş olursunuz. Bir cemaate girdiğiniz zaman gerektiğinde hayır diyebilmelisiniz, fikir üretebilmelisiniz. Siz boşu boşuna okumadınız. Ashap vahiy mahsulü olmayan hususlarda Resûlullah'a bu yanıltır demiştir. Resûlullah da uygun görürse söylenen işi yapmıştır. Karşı çıkılıyor diye kızmamıştır.
- 122- Doğruyu sadece kendi cemaatinizde görme dalaletinden kurtulun. Doğru-yanlışın ölçüsü İslâm'ın objektif ölçüsüdür.

- 123- Said-i Nursi'nin bütün kitaplarını okudum. Merhum Said-i Nursi'nin uzun, örgülü saçı vardı. Pala bıyıklı idi. Sakalı da yoktu.
- 124- Parçalanmışlıktan büyük zarar görüyoruz. İslâm için çalışanlarla İslâm için işbirliği yapın. Grupçu olmayın. Gruplar hizmetin bir vasıtası olsun.
- 125- Kabre girdiğiniz zaman size sorulmayacak şeyler sizi dünyada birbirinizden ayırmasın.
- 126- Bizim aile geleneğimizin bir kısmı İslâm'a uygun bir kısmı da İslâm'a uygun değildir.
- 127- Koca vazifesini yerine getirmiyorsa olay önce aile meclisine getirilir. Sonuçlanmazsa hâkime başvurulur.
- 128- İnsanların problemlerini çözerken daima hazır çözüm bulamazsınız. Fetva müsteftînin durumuna göre verilir. Siz, dinî soru soranın özel durumlarını göz önüne almak zorundasınız. Bu nabza göre şerbet vermek demek değildir. Şârî'in tatbikatına uygun bir davranıştır. Hz. Peygamber (s.a.) aynı soruya farklı cevaplarda bulunmuştur. "En üstün amel hangisidir?" sorusuna bazen cihat, bazen vaktinde kılınan namaz, bazen de ana-babaya iyilik etmektir şeklinde cevap vermiştir. Siz hazır elbiseci değil terzi olun. Hazır elbise her bedene uymaz. Terzi olursanız şeriâtın kumaşı bitmez. Zihnimizde aydınlığa çıkmamış her mesele bizim için yeni meseledir.
- 129- Çalgı eşliğinde Kur'an okumak doğru değildir. Musikinin kendisi İslâm'ın ahkâmına, adabına aykırı değildir. Musiki haram değildir, mubahtır. Fıkhnın musikiye bakışı bakımından şarkı, türkû, ilahi fark etmez. İlâhi de musikidir.
- 130- Satım akdi ile karz akdinde farklılık vardır. A 100.000 lirayı B'ye karz akdi ile üç ay sonra almak üzere

verirse faiz olmaz. A 100.000 lirayı B'ye bey' akdi ile üç ay sonra almak üzere verse faiz olur. Çünkü peşin 100.000 lira üç ay sonraki 100.000 liradan daha kıymetlidir. O potansiyel enerjidir. Faiz bir karz akdinde bir de deyn akdinde söz konusudur. İvaz karşılığı hibe (Ben sana hibe ediyorum. Çünkü sende bana hibe edeceksin şeklindeki uygulama) caizdir.

- 131- Garar; akitte mevzuun vücudunun, usulünün kesin olmamasıdır. Cehalet ise mevzuun vücudunun, usulünün belli olup evsafının belli olmamasıdır.
- 132- **Soru:** İnanan bir kimse başını örtmezse devlet zorlayabilir mi? **Cevap:** Hadis de geldiğine göre Resûlullah cemaatle namaz kılmaya gelmeyenlerin evini yakmayı murat etmiştir.¹ Bu hadisin zahirine göre hükmeden baş örtmeyi herkese mecbur tutabilir. Bu hadisi değişik yorumlayıp zorlama yapılamayacağına da hükmedilebilir. Bu yorumu devlet başkanı yaparsa ve şûrâda dile getirilirse hüküm umumî olarak uygulanır.
- 133- Emr-i bi'l-marufun lisanla olanını fertler birbirine yapar. Ancak el ile olan emr-i bi'l-marufu fertler birbirine karşı yapamazlar. Bu ayırım hadis de değil fiiliyatta, uygulamada olmuştur. El ile olan emr-i bi'l-marufu yerine getirmek üzere hisbe teşkilatı kurulmuştur.
- 134- Bir tarafın mutlak hâkimiyetine, baskısına ve karşı tarafı kısıtlamasına dayalı sistemin ömrünün uzun olmayacağına inanıyorum. Bu sebeple hem Müslümanlar, hem de diğerleri başka modeller üzerinde düşünmelidirler. Bir yandan olabildiğince

¹ Buhârî, Cemâat ve'l-imâmet, 1, 618.

kamu düzeni korunmalı, bir yandan da kişi inancına göre hareket edebilmelidir. Mısır, Cezayir, Tunus ve Libya da müthiş bir baskı var. Bunları duyunca bu ülkede yaşamaktan memnun oluyoruz. Bu ülkede ben her söylemek istediğimi söylüyorum, her yazmak istediğimi de yazıyorum.

- 135- Müslümanların başlarına gelen olaylarda iki türlü dayanışma durumu vardır: a- Akde Bağlı (Muvâlat akdi) b- Kanuna Bağlı (Akile sistemi)
- 136- Herkes kendini iyi bilir. İmam-Hatip okullarında öğretmen olmaya kendinizi layık görmezseniz orada görev yapmayın. Fakat kendinizi layık görürseniz de orada görev yapmak için bütün çabanızı sarf ediniz.
- 137- İmam Hatip Lisesini asker dışında kimse kapatamaz. Sadece ordu kullanılarak İmam Hatip Liseleri kapatılabilir. Bu da uzun ömürlü olmaz.
- 138- “Mekân, giyecek, yiyecek, silah, binek, sanat-ziraat alet ve edevatı, hizmetçi, kitap” eskiler havâyici asliyye olarak bu listeyi vermiştir. Bu liste değişir. Dün ihtiyaç olmayan bugün ihtiyaç olmuştur. Dün ihtiyaç sayılan ise bugün ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. Havâyici asliyye normal şartlarda idâme-i hayatı sağlayan eşyalardır. Hanefi mezhebi dışındaki mezheplere göre zinet eşyası kadın için havâyici asliyyedir. Ticaret ve yatırım amacına yönelik eşyalardan zekât verilmesi gerekir.
- 139- Zaruret konusu, fert ve toplum olarak herkesi ilgilendirdiği için çok önemlidir. Türkiye’de birçok çözüm zarurete istinat etmektedir. Zaruret ilkesinin işletilmesi için önce uygulanması –o şartlarda-mümkün olmayan bir nassın bulunması gerekir. Ondan sonra zaruret prensibi işletilir. Zaruret hali,

giderilmediği halde arkasından ölüm gelen halle sınırlı değildir. Adına hacet dediğimiz ihtiyaçlar da buraya girer. Zînet buraya girmez. Zaruret çerçevesinde sadece fert bazında değil, toplum bazında da hüküm verilebilir. Zaruret ideal olan, normal olan hale kapı açmalıdır, onu (normal hali) tıkamamalıdır. Türkiye’de yaşayan her bir insan bir ölçüde zaruret prensibinden hareket ediyor.

- 140- Sizden daha az seviyedekilere hocalık edin, sizinle aynı seviyedekilerle müzakere edin, sizden daha üstün seviyedekilere de talebelik edin.
- 141- Bu okuldan mezun olduğunuzda iki tane cemaat oluşturun. Bu cemaatlerden birisi ilmî olsun. Onlarla bilmediğiniz konularda meşverette (istişarede) bulunun. Diğer cemaat ise, toplumun her kesiminden insanları kapsayacak nitelikte olsun. Bu ikinci tür cemaat oluşturabilmeniz için kültürel faaliyetler yapmanız gerekir.
- 142- İradenizi takviyenin çaresi iyi bir hayat arkadaşı seçmektir.
- 143- Birliksiz güç olmaz. Teşkilatsız da birlik olmaz.
- 144- İyi bir Müslüman olmak için iyi bir çevre seçin.
- 145- İnsan otokritik yapmalıdır. Ben nerede hata ettim, bunu nasıl düzeltebilirim diye kendisine sormalıdır.
- 146- Nikâhta velinin manası hukukî temsilcidir. Her vasi veli olamaz. Nikâhta velinin bulunması kadın tarafı için tartışılmıştır. Kadın da dul ve bekâr olarak iki kategoride değerlendirilmiştir. Hanefilere göre Kitab’ın mutlak olarak zikrettiği bir hususu sünnet takyit edemez.
- 147- Osmanlılarda fazla kadın ile evlenenlerin oranı %10-12 olmuştur.

- 148- Bugünkü hukukta kadında da erkekte de boşama hakkı (yetkisi) yok, boşamayı talep hakkı var. İslâm hukuku kadının talep hakkını tek mercie münhasır kılmamış iki merci göstermiştir. Bunlar hakem ve hâkimdir. Bu da İslâm hukukunun kadının boşanması konusunda eksiğinin değil fazlasının olduğunu gösterir. Çünkü bugünkü hukuk da kadına re'sen boşama hakkı vermiyor, İslâm hukuku da kadına re'sen boşama hakkı vermiyor. Buna karşılık bugünkü hukuk tek merci (hâkim) gösteriyor, İslâm hukuku iki merci (hakem-hâkim) gösteriyor. Hâkim devreye girdiği zaman karşılıklı atışmalar olur, kirli çamaşırlar ortaya çıkarılır. Bu sebeplerden dolayı hakem müessesesi vaz' edilmiştir. Ancak hakem müessesesi sonuca ulaşamazsa, çıkmaza düşerse hâkim devreye girer.
- 149- Tek başına bilgi yetmiyor. Bilgiyi hayata tatbik etmek gerekiyor. İnsanın hem bilgiyi, hem o yaşantıyı elde edebilmesi için uygun eğitim çevresine ihtiyaç vardır. Aksi durumda hayat saf İslâm olmuyor, yabancı unsurlar girmiş oluyor.
- 150- Bu sistemde kabahatler açık, ibadetler gizli; İslâmî sistemde kabahatler gizli, ibadetler açık.
- 151- Kur'an ve hadis bizzat kendisi problemin çözümünü söylemez. Bilgiyi almada insan faktörü devreye girer. Bu durumda farklı anlayışlar ortaya konulur. Kur'an'ı anlamada üç farklı anlayış ortaya konulmuştur: a) Reformistlerin metodu b) İctihadcılarının metodu (Benim de desteklediğim metottur.) c) Taklitçilerin metodu. Dolayısıyla problemlerin çözümünde Kur'an'a dönülmelidir anlayışı pratik de fazlaca

- kullanılamaz. Herkes farklı anlayış ortaya koyacağı için problem temelden çözülemez.
- 152- “*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*” sözü tam olarak pozitivist bir yaklaşımdır. Bu söz, hemen hemen pozitivist felsefenin sloganıdır.
- 153- Sünnette, istihare duadır. Şu anda uygulanan şekliyle istihare sünnette yoktur.
- 154- Ateşkes halinde bulunulan dârulküfürler, dâruharp kabul edilmez.
- 155- Din farkı gözetmeksizin insanların eşit olarak kullanacakları haklar ayrı; din farkı gözetmeksizin insanların -mutlak olarak- eşit olduğunu kabul etmek ayrıdır. Dinleri ayrı olanlar bir kısım haklar bakımından eşittir, dinleri aynı olanlar bütün haklar bakımından eşittir.
- 156- Hulefâ-yi Râşidin’in ve Ehl-i beyt’in örnek oluşu onlara vahiy gelmesinden değil, iman ve ihlâs sıfatları geliştiği için vahyi daha mükemmel uygulamalarındandır. Fazilet, kesbî olmayan hiçbir şeye dayanmaz. Hulefâ-yi Râşidin’in fazileti kesbî olarak elde ettikleri sebebiyledir.
- 157- Ehl-i Beyt: Hz. Peygamber, damadı, kızı ve torunlarıdır. Bazı tasnife göre hanımları da Ehl-i beyttir.
- 158- On iki imam bizim hakikaten efendilerimizdir. Onları niye Şia’ya münhasır kılalım.
- 159- On iki imamı sadece Şiilerin imamı olarak kabul etmemiz son derece yanlıştır. Aslında on iki imam sünnî ile şia arasında rabıta kurabilecek bir unsurdur. İmam Cafer, İmam-ı Azamın hocalarından birisi olduğu için aynı zamanda Hanefilerin imamıdır. Bu

ümme't bir birlik kuracaksa ümmeti bağlayan rabitalara ihtiyaç vardır.

- 160- Siyaset, iktisat, ahlâk, sosyoloji hukuk ilminin kapsamında olmuştur. Ancak bahsedilen bu dallar fıkıh bütününden yakın zamanda ayrılmaya başlamıştır. Bunların en barizi iktisattır. el-İktisâdî'l-İslâmiyye bağımsız bir ilim dalı olmuştur. Branşları iktisat olan, fıkıhçı olmayan âlimler çıkmıştır. Geçmişte ahlâk da fıkıh bütününden ayrılmıştır. Batıda sosyolojinin yaptığı işleri İslâm dünyasında fıkıh üstlenmiştir. İslâm siyaset bilimi de fıkıhın bütünündeydi. el-Ahkâmü's-Sultaniyye gibi kitaplarla müstakil olma yolunda adım atmıştır. İslâm siyaset bilimi de tahmin ediyorum ki yakın zamanda fıkıhtan tamamen ayrı mütalaa edilecektir.
- 161- İmam-ı Azam ile talebelerinin arasında hem usulde, hem de fûruda farklılık oluşmuştur. Usul ihtilafa daha az zemin sağlar. İmameyn usulde de İmam-ı Azam'a bağılı değildir.
- 162- Müctehid için taklit memnu'dur. Müctehidin yanlış gördüğü, eksik olarak telakki ettiği bir ictihad ile amel etmesi ve o ictihadla başkalarına fetva vermesi uygun olmaz. Kendisinin ictihadı ile amel etmesi gerekir. İhtiyar, Mülteka isimli fıkıh kitapları delili nadiren aktarır. Hidâye ve Bidayetü'l-müctehid isimli kitaplarda ise delil bildirilir.
- 163- Fukahayı genel olarak müctehid, muharric, mukallit şeklinde tasnif edebiliriz. Müctehid mesele çözerken Kitap ve Sünnete başvurur. Muharric ise mesele çözerken müctehidlerin fıkına, metinlerine bakar ona göre sonuca varır. Mukallitler fıkıh kitaplarındaki hükmü naklederler.

- 164- Hayat boşluk kaldırmaz. Ortaya çıkan meselelerin hükmü verilmelidir. Günümüzdeki problemlere cevap verilmesi günümüzde mukallit olmayan yani müctehid veya muharric olan ulemanın olduğunu gösterir.
- 165- Hiçbir mezhep imamı “Ben bir mezhep kurayım, bunun adı da şu olsun, usulü şöyle olsun, fûrûu şöyle olsun” dememiştir.
- 166- Kitaptaki akitle ilgili genel prensipler akitlerin bağlayıcılığı ilkesi ve akitlerin rızaılığı ilkesidir.
- 167- Kiralanan şeyin aynı tüketilmez. Bu sebeple mesela otelde kullanılan sabun icâre hükmünde değildir.
- 168- İmam Muhammed'in eserlerinden Zahiru'r-Rivaye'deki kavillerin aidiyetinde şüphe yoktur. Nadiru'r-Rivaye'deki kavillerin sahibine aidiyetinde ise şüphe vardır.
- 169- İftâ usulü kitapları ehl-i mukallidin fikhî hükmü naklederken başvurması gereken usulleri bildirir. Bu kitaplar, ehl-i tahric ve ehl-i ictihad için yazılmamıştır.
- 170- En âlimi, âlim olan ve taassubu olmayan bir kimse seçebilir. Fakat fukahanın derecelerini bildiren kitaplar mukallitler tarafından yazılmıştır.
- 171- İtaatin ön şartı, amirin ne dediğini bilmek ve anlamaktır. Hâkim-i mutlak Allah'tır. Onun emrini anlamanın iki yolu vardır: a- Kur'an lisanını bilmek b- Bilenden sormak.
- 172- Mezhep içindeki müctehidin ictihadı ile amel edilebilmesi için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bunun esas sebebi Allah'ın hükmünü en doğru anlayan ve en doğru aktaran bir kimseyi tespit etme arzusudur. Halk bu nitelikte birisini seçip içi rahat bir şekilde ona uymak istemiştir. Halk kendisi ictihad edemediği için

- ictihadına uyacağı müctehidin çok yüksek bir derecede olmasını istemiştir.
- 173- İctihad kapısının kapatıldığını müctehid olmayanlar iddia etmişlerdir. Müctehidler hiçbir asırda toplanıp ictihad kapısı kapatıldı dememişlerdir.
- 174- Ben diyorum ki bir kimse müctehid değilse bir müctehidi taklit etmelidir. Yalnız kaide “Zaruretler kendi miktarınca kullanılır.” şeklindedir. Hayatı idame ettirebilmek için helal lokma bulamayan kimseye, herkesin malı helal olur. İhtiyacını giderince ise diğer lokmalara el uzatamaz. Eğer siz mesela üç meseleyi ictihad derecesinde öğrenme imkânına sahipseniz, onu öğreneceksiniz. Öğrenmeniz gerekir. Bu mümkün değilse mümkün mertebe ictihadın delili öğrenilmelidir. Delilleri öğrenmeye muktedir olanların delilsiz olarak bir ictihada uyması caiz değildir. Çünkü zaruret yoktur. Ancak ittibâya gücü yetmeyenler taklit edebilir. Taklit, deliline bakmadan bir müctehidin ictihadı ile amel etmektir. Mukallidin mezhep ve müctehid hakkında bilgisi vardır. Bu da bir bilgi seviyesini gerektirir. Gerektiğinde mezhebin muteber bir kitabını açar imamın görüşünü delilsiz öğrenir. Avam ise mukallitlerden aşağıdır.
- 175- Mezhebin iki manası vardır: a- Bir müctehidin ictihadı, kavli (Bu mezhep kelimesinin ilmi manasıdır.) b- Bir insan grubunun benimsediği, bir müctehide mahsus ictihadlar bütünü. (Bu ise mezhep kelimesinin dinî-içtimaî manasıdır.)
- 176- Telfik Allah’a ibadet edebilmek için uygulanır, ubudiyetten firar için uygulanmaz. Hadis sahih, delaleti katî ve bağlayıcı yani nübüvvet sıfatından

sadır olmuşsa ihtilaf olmaz. İhtilafın olmadığı yerde zaten telfik olmaz.

- 177- İltizam yalnızca taklit değil, aynı zamanda bağlanmaktır. Bağlı olduğu mezhepten hiç ayrılmama işine, niyetine iltizam denir. Bir şeyi yapmak mülzim ise onu yapmamak cezayı(maddi-uhrevi) gerekli kılar. Hâlbuki iltizam yapmayana ceza gerekli değildir. O halde iltizam mülzim değildir. Delili olmayan bir hüküm indîdir. “İltizam mülzimdir.” hükmünün bir delili yoktur. Benimsenen bir mezhebi bırakıp başka mezhebi almaya intikal denir. Küllî ve cüzî olarak ikiye ayrılır. Küllî intikalde mezhebin tamamı değiştirilir. Şafiî iken Malikî olmak gibi. Cüzî intikalde ise sadece bazı hükümlerde farklı mezhebe göre amel edilir. Telfikin gerçekleşebilmesi için intikalin olması gerekir ama her cüzî intikalde de telfik gerçekleşmez. Telfik, hem ictihadda, hem de taklitte gerçekleşir. Aynı konuda iki ictihad ortaya çıkar ve bu ictihadların birleştikleri bir nokta bulunuyorsa birleşen noktayı icmâ sayabilir miyiz, sayamaz mıyız; bu birleşilen noktada üçüncü bir görüş ortaya koyabilir miyiz, koyamaz mıyız soruları “İctihadda Telfik” başlığı altında cevaplandırılmaya çalışılır. Taklitte telfik ise şudur: Aynı konuda, aynı akitte birden fazla mezhebin görüşünün alınması ve yapılan amelin bütün olarak hiçbir mezhebe uygun olmaması, bir kısmının bir mezhebe göre, diğer kısmının da diğer mezhebe göre uygun olması durumudur. Abdesti olan bir kimse hem kadına dokunur, hem de bir yeri kanar ve bu haliyle ibadet ederse telfik gerçekleşmiş olur. Bazıları müleffak amel ittifakla batıldır demiştir. Bazıları da müleffak amel batıl değil caizdir demiştir. Birinci

görüştaki *ittifakla* sözüne *icmâ ile* manası verilemez. Çünkü bu konuda görüş beyan edenler müctehid değil mukallitlerdir. Buradaki *ittifakla* sözü şu manadadır: Hem kadına el süren, hem de bir yeri kanayan kimse Ebu Hanife'ye abdestinin hükmünü sorsa o senin abdestin yok der. İmam Şafiî'ye sorsa o da senin abdestin yok der. Yani *ittifakla* sözü *bu iki imama göre de* manasındadır. Fakat bu şekildeki bir izah doğru değildir. Amelimin sıhhatini tespit için taklit etmediğim bir kişiye benim amelimin hükmünü sormak uygun düşmez. Ben kimi taklit ediyorsam amelimin hükmünü ona sormam gerekir. Telfik caiz değildir diyenler, benim taklit etmediğim imama benim amelimin hükmünü soruyorlar. Bu, doğru değildir. Bu mantıkla gidilirse ümmetin yaptığı hiçbir amel caiz olmaz. Çünkü her konuda ihtilaf vardır. Ben kanama abdesti bozmaz derken Şafiî'yi taklit ettim, kadına dokunmak abdesti bozmaz derken de İmam-ı Azam'ı taklit ettim. Abdestimin sıhhatini tespit için kimi taklit ettimse onun hükmü göz önünde tutulmalıdır. Taklit etmediğim kimseye benim amelimin hükmünün sorulması uygun olmaz. Bana göre müleffak amel ittifakla sahihtir. *İttifakla* sözünün manası daha önce açıklandı. İltizam, intikal meselesi taklit döneminde tartışılmıştır. İctihad döneminde taklit vardı, iltizam yoktu. Cumhur-u ulema taklidin caiz olduğuna hükmetmiştir. el-Elbânî gibi bazı zatlar ise taklidi caiz görmez. Taklidin caiz olmasının delili ne ayetdir, ne de hadistir. Taklidin caiz olmasının delili zarurettir.

- 178- Kişiler veya kurumlar hakkında hüküm verirken önce o kişiyi bizzat dinlemek sonra muhaliflerini, sonra

- hayranlarını, sonra objektif yazarları dinlemek ve en sonunda hükme varmak gerekir.
- 179- Kişinin niyeti Allah'a kulluk ve dinî hayatı fazla meşakkate sokmayarak yaşamak ise mezhepler karşısında muhtardır.
- 180- Müctehidlerin ihtilaf ettikleri bir konuda Emiru'l-Mü'minin bir görüşü tercih edince hâkimler o tercih edilen görüşle hükmetmek zorundadır.
- 181- Şiilerde Ayetullah müctehid demektir. Bizde aslına, şartlarına uygun doktora yapan müctehiddir.
- 182- Günümüzde İslâm fukahası ictihad etmektedir. Fıkıh alanında doktora yapıp ictihad etmeyen çok azdır. Hiçbir İslâm ülkesinde tek bir mezhebe göre kanun yoktur. Osmanlı'daki 1917 tarihli Hukuk-u Aile Kararnamesi intikalli bir kanundur.
- 183- Tercüme, Kur'an değildir. Namazda Kur'an okunmalıdır. Ayette Kur'an'ın Arapça olduğu belirtilmiştir. O halde ibadette tercüme Kur'an kullanılmamalıdır.
- 184- Tercüme hep tercihle olur. (Tercüme yaparken mutlaka işe tercih de dâhil olur.)
- 185- Samimiyet ve ilim ile bir kişi benim görüşümden farklı bir sonuca varırsa ona saygı duyarım fakat o görüşe katılmam.
- 186- Benim kınadığım iki huy vardır. Birincisi bilmediği halde bilir görünmek diğeri ise, dini kullanmak yani samimi olmamak.
- 187- Mürtedin öldürülmesi, dinini değiştirdiği için değil, muharip duruma geçtiği içindir. Bu sebeple kadın, çocuk vs. bil kuvve muharip olmadığı için öldürülmez. Bu sonuca Hanefi fıkıhı kullanılarak ulaşılabilir.
- 188- Bu milletin tabiatında işgale karşı tepki var.

- 189- İslâm iktisadı ile ilgili çalışmalar ilk önce Pakistan'da başlamıştır.
- 190- 1950'li yıllarda ders kitabı olarak okutulan kitap bugünkü resmi tarihten farklı idi. Bu kitabın yazarı Enver Behnan Şapolyo'dur. Bu kitapta Mustafa Kemal'e Padişahın destek verdiği bildirilmekteydi.
- 191- İnsanların değerlendirilmesinde orta yol tutulmuyor. Ya dost kabul ediliyor kusur görülmüyor, ya da düşman kabul ediliyor kemal görülmüyor.
- 192- Ebu Hanife harbînin malı hatta canı mü'minlere helaldir diyor. Harbî savaş halinde olunan insandır. Türkiye'ye göre PKK bir muharip gruptur. Ebu Hanife'ye göre Müslüman dâruharpde faiz, kumar gibi İslâm'a göre caiz olmayan muamelelerde bulunabilir. Ancak Müslüman bu muamelelerden kazançlı çıkacak durumda olmalıdır.
- 193- Türkiye'de uygulanan sosyal güvenlik sistemi bazı açılardan İslâm'a göre sakatlık içermektedir. Bunların başında cebir gelmektedir. Yani işçinin ve memurun bu sisteme zorla dâhil edilmesi gelmektedir. Fakir olanlar emekli maaşını almalıdırlar, zengin olanlar ise hem kendi maaşlarından kesileni, hem işverenin verdiği miktarı, hem de enflasyon oranını hesap edip o miktarda parayı almalı geri kalan parayı herkes kendi grubundaki fakirlere tasadduk etmelidir. Yani işçi emeklisi zengin işçi olan fakire; memur emeklisi olan zengin memur olan fakire tasaddukta bulunmalıdır.
- 194- Cihadın dar manası Ululemrin çağrısı üzerine cepheye gidip düşmanla savaşmaktır. Cihadın geniş manası ise İslâm'ın korunması ve yayılması için yapılan faaliyetlerin bütünüdür.

- 195- Devlet sosyal bir zarurettir. İslâm'da devletin amacı İslâm'ı korumak ve yaymaktır.
- 196- İdam cezasının kaldırılmasını isteyenler bütün dünyada solculardır.
- 199- Kur'an hem nazil olduğu bölgenin, hem de kıyamete kadar gelecek olan toplumların ihtiyacını karşılamak durumundadır. Nazil olduğu bölgenin, zamanın ihtiyacını karşılamayıp sadece daha sonraki zamanların ihtiyacını karşılaması beklenemez. Bu yüzden günümüzde tatbiki mümkün olmayan, eski dönemlerin ihtiyacını karşılayan hükümlerin bulunması tabiidir. Ancak bu vasıftaki hükümlerin sayısı çok azdır.
- 200- Faydalı mı zararlı mı olduğu insan aklı ile bilinebilen konularda, alanlarda din müdahale etmemiştir. Bu işler emr-i dünya diye isimlendirilmiştir.
- 201- İnsanların mutsuz olma sebepleri, olması lazım gelen yerde özgürlüğün olmaması ve nimetlerin adaletsiz dağılımıdır.
- 202- Matematikteki kesinlik diğer ilimlerde yoktur. Biyoloji, kimya gibi ilimlerdeki kesinlik matematikten azdır. Sosyal ilimlerdeki kesinlik ise hepsinden azdır. Bu sebeple farklı farklı hukuklar, idari sistemler ortaya çıktığı halde farklı farklı matematik sonuçlar ortaya çıkmaz. Sosyal hayatta mutlak kesinlik olmadığı için din bu sahaya müdahale eder. İnsanlığın doğruyu bulmasına yardımcı olur. Sosyal hayatta mutlak bir kesinlik olmadığı için bu sahada aklın tek yetkili kabul edilmesi doğru olmaz. Nakle ihtiyaç duyulur.
- 203- Vade farkına faiz diyenler bulunmakla beraber fukahânın çoğu vade farkında faizden bahsedilemeyeceğini söylemektedirler. Bana göre de

vadeli satıştaki fiyat farkı faiz değildir. Vadeli satışta fiyat, fahiş seviyede ise bu caiz değildir. Fakat caiz olmamasının sebebi faiz olduğundan dolayı değil, gabn-ı fâhişin mevcudiyetinden dolayıdır.

- 204- Dinî ahkâm da değişebilecek hükümler vardır. Bunların evrenselleştirilmesi bir ifrattır.
- 205- Bir fetvanın değiştirilmesi için ya aynı seviyedeki veya daha üstün seviyedeki bir fakihin fetvası gerekir.
- 206- Bosna'da Sırpların tecavüz ettiği kadınların çocuklarını aldırıp-aldıramayacaklarını sordular. Ben, çocuklarını aldıramazlar fetvasını verdim.
- 207- Bizim klasik fıkıh usulümüz dini doğru anlamak için yeterlidir. Klasik usulde mevcut demek bunun dayanağı Kitaptır, Sünnettir, Resûlullah'ın öğrettiği esaslardır demektir. Siz klasik fıkıh usulünü reddediyorsanız, hadisleri ilke olarak reddedip sadece Kur'an'a uygun gördüklerinizi kabul ediyorsanız, Kur'an'ı tarihsel kabul ediyorsanız o zaman siz benden değilsiniz. Usul konusu eşiktir.
- 208- Kur'an hafıza peteğimizde, akıl peteğimizde değil. Bu sebeple Kur'an aklına sahip değiliz.
- 209- Hayatımızda dinin olmasının önemli dayanaklarından birisi de mesâlih esasıdır. Dünya hayatımızla ilgili dinî hükümlerde bir şey emredilmişse ya o sırf faydadır ya da faydası zararından büyüktür.
- 210- İnsan kendi kendine yeterli değildir. **كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ** (Alak sûresi, 96/6) İnsan kendi kendisine yeterli olduğu fikrine sahip olduğu zaman şaşar. Dönüş Allah'adır. Allah'sız bir an olamaz. Allah'tan istiğna belaların en büyüğüdür. Biz diyoruz ki insan kendine yeterli değildir. İnsan Allah'ın irşadına muhtaçtır. Allah'ın irşadı Kitabında ve Resûlünün Sünnetinde

tecilli etmiştir. Biz olaylara Kitap, Sünnet ve Müslüman aklı ile bakarız.

- 211- Cumhur-u Müslimînde yeniden bir ümmet oluşumunda, tek İslâm devletine giden yolda Türkiye'nin rehberlik etmesi gerektiği, bu tarihî tecrübenin bu millet de olduğu şeklinde bir kabullenme var. Teşkilatçılık, iktisadî hayat, ilmî ve bilimsel gelişmeler toptan göz önüne alındığında milletimiz önemli bir yerdedir. Böyle bir vazifeyi yapacak konumdadır. Sadece siyasî irade ve toplumdaki sosyal şuur eksiktir. Bu şuurun yaygınlaşması gerekir. Halkımıza "Böyle şeyler geçti. Ulus devlet devresindeyiz. Araplar bizi arkamızdan vurdu..." denilerek bu şuurun uyanmasına engel olunuyor. Bu uğurda çalışanlar boş hayalcilikle itham ediliyor. Şu anda herhangi bir ülkede siyasî irade olmadığı için önder olamıyor. Ziya'ül-Hak'ın böyle bir iradesi vardı onu öldürdüler. İhvan-ı Müslimîn'in başkanı Hasan el-Benna'yı da öldürdüler. Demek ki bu husus çok önemlidir. Tarihî misyonumuz itibariyle bu işe müsait görülüyoruz. Fakat bu yetmez. Hangi ülkede siyasî irade iyi yapılanır, planlanırsa o bu konuda öncü olabilir. Ancak ufukta böyle bir devlet görülüyor. Ama Türkiye bugün motor görevini yerine getiriyor.
- 212- Aile Müslüman olmadan fert Müslüman olmaz. Apartman Müslüman olmadan aile Müslüman olmaz. Şehir Müslüman olmadan apartman Müslüman olmaz. Dünya Müslüman olmadan Türkiye Müslüman olmaz.
- 213- Bir şeyin hayırlı olduğunda bütün insanlık veya ümmet ittifakla veya çoğunlukla karar vermişse ve bir

nass da buna ters düşüyorsa o zaman ulema zaruret prensibini devreye sokmuştur. Bir şeyin alternatifi varsa o iş zarurete girmez.

- 214- İslâm için çalışırsanız çok az hasta olursunuz.
- 215- İnsan öğrenmeyi istemeli. Talebeliği sınıf geçme mecburiyeti diye anlamayın. İnsan ilahiyatı sevmiyorsa ilahiyata devam etmemeli. İnsan, istiyorsa ilahiyata devam etmelidir. Bu meslek para ve maişet için tercih edilecek bir meslek değildir.
- 216- İlim ve amel eksikliği sizi rahatsız etmeli. Aziz Dostlar! Bütün mesele budur. Ne yapın yapın bu eksikliği hissedin.
- 217- Bu ümmetin iyi niyetli, sağlam inançlı, bilgili ve ahlâklı kişilere çok ihtiyacı var. Bu ihtiyaç sizin için en önemli saik olmalı. Bilgi, ahlâk, amel ve fazilet iyi eğiticide bulunması gereken unsurlardır.
- 218- İslâm yaşanmasa fıkıh problemi olmaz. Meselenin olması, demek ki sevinilecek bir şeydir. Çünkü bu, İslâm'ın yaşandığını gösterir. Artık insanımızın önemli bir kısmı İslâm'ı yaşamak istiyor. Sadece ibadet hayatında değil, ahlâkî hayatta da yaşamak istiyor.
- 219- İnsanların sorduğu soruları (her zaman) hazır cevaplarla cevaplandıramazsınız. Çünkü fetvalar kişilerin özel durumlarına göre değişiklik arz eder. Fetva mevcut şartlara göre verilir. Bu da edille-i şeriyyeyi, usul-ü fıkıhı bilmeyi, psikolojisi, sosyolojisi, biyolojisi, antropolojisi ile insanı ve cemiyeti bilmeyi gerekli kılar. Fıkıh problemine ancak bu şekilde çare bulunur. Aynı soruya A'ya başka B'ye başka cevap vermek tutarsızlık değildir. Hz.Peygamber (s.a.)'e "En iyi amel hangisidir? diye sorulmuş, Peygamber Efendimiz farklı farklı cevap vermiştir. (cihat, vaktinde

kılınan namaz, ebeveyne iyilik). İstiftâ ferdîdir. Kişilerin özel şartlarından kat-ı nazar ederek İslâm'da en üstün amel hangisidir diye sorsanız teorik olarak bir sıralama yapılabilir. Fakat ferdin problemine gelince o teoriyi aynen nakletmek problemi çözmek demek değildir. Fertle konuşmak ve onun durumuna göre cevap vermek gerekir. Fetva şahsîdir. Adamın ihtiyaçlarına göre sizin eczane-i şeriattan bir ilaç vermeniz gerekir. Bunun için pratisyen olmak yetmez, uzman doktor olmak lazım. Uzman doktor da, fukaha tabakasına dâhil olandır.

- 220- Şariatçı olmak şeriati bilmek, yaşamak ve yaşanması için çalışmakla olur. Bu üç şey olmadan şariatçılığım demek bir iddiadan ibarettir. Şeriatin iki manası vardır: a) Din, millet ve şariat aynı şeyin, aynı mahiyetin farklı adlarıdır. Yani hepsi aynı manaya gelir. Din=Millet=Şariat=İslâm. b) Fıkıh manasına gelir. Yani Şariat=Fıkıh.
- 221- Vahhabiler işi çok şekle münhasır kılmışlar, işin manevi kısmını çok budamışlardır. Bu da iyi değildir.
- 222- Osmanlılarda Vahhabîlere karşı taassup derecesinde bir reaksiyon var.
- 223- Ben mezhepsiz değilim. Vahhabî de reformcu da değilim. Ben tasavvufun meşruiyeti hakkında konferans veriyorum, kitap yazıyorum. Hangi Vahhabî böyle bir şey yapar? Ben, Türkiye’de reformcularla mücadele edenlerin başında geliyorum. Ben Türkiye’de Müslümanların birliğini, diyalogunu ve sevgiyi savunuyorum.
- 224- İslâmlaşmanın en önemli engeli İslâm’ın yaşanmamasıdır.

- 225- Toplum hayatında İslâm yaşatılmadığı gibi fert olarak da İslâm'ın yaşatılmasına engel olunuyor. Namaz kılarsan seni işten kovarım diyerek doğrudan engel olduğu gibi, namaz kılacak müsait yer temin edilmeyerek pasif engelleme yoluna da gidilmektedir. Batıdaki otellerde her çekmecede bir İncil bulunduğu halde, bizim otellerimizde kible bile bilinmemektedir.
- 226- Türkiye'deki şeriatçılarda farklı şeriat anlayışları var.
- 227- İslâmcılar kendi aralarında hedefledikleri amaca nasıl ulaşacakları konusunda ihtilaf içindedirler. Ben, bunlara İslâmcı diyorum ama onlar aynı hedefe koşan arkadaşlarına tekfire varıncaya kadar tenkitte bulunuyorlar.
- 228- Zaruret öyle bir durumdur ki, o zaruret hali geçinceye kadar nassın uygulanması durdurulur. Bu nassı atmak demek değildir. Zaruretin ferdî ve ictimâîsi var. Usul kitaplarında daha çok ferdî zaruret üzerinde durulmuştur. Hâlbuki fıkha ve fıkıh usulüne dikkatli bakılsa zaruretin sadece ferdî olmadığı ictimâî-külli zaruretin de var olduğu görülür. *"Hacet umumî olsun hususî olsun zaruret menzilesine tenzil olunur."*²
- 229- Hiç kimse yorumunu, ictihadını Allah'ın hükmüyle aynîleştiremez. Yani hiç kimse benim bu ictihadıma karşı çıkarsanız Allah'a karşı çıkmış olursunuz diyemez.
- 230- Kitap ve Sünnetten başka aslında kaynak yoktur. Kıyas, istihsan, istishab vs. kaynak değildir. Bunlar bizatihi dinî hüküm getirmez. Dinî hüküm verecek olan sadece Allah'tır. Hz. Peygamber de re'sen dinî

²Mecelle, Madde 32.

hüküm veremez. Hz. Peygamber'in diğer insanlardan farkı vahye muhatap olmasıdır. Peygamberimize dinî hüküm almak için başvurmamızın sebebi, onun dinî hükmü nakledici olması sebebiyledir. Kıyası, icmâyı yapanlar müctehidlerdir. Müctehidlerin sayısı çoğalınca beşer olmaktan çıkmazlar. O halde icmâ ve kıyas dinî hüküm yok iken icat eden, kendinden ortaya koyan kaynaklar değildir. Var olan, Allah'ın koyduğu fakat açıkça bilinmeyen, bir yönden kapalı, gizli, örtülü kalmış olan bir hüküm bulup ortaya koyan şahıslara müctehid denir. Onların salahiyeti budur. İctihad, hüküm ispat etmez (yok iken var etmez), icat etmez keşfeder.(Var olan ama yeri bilinmeyen şeyi arayıp bulur).

- 231- İslam'da bir insanın ictihad edebilecek kadar bir alt yapısı varsa kıyas ve diğer yöntemleri kullanarak hüküm Kitap ve Sünnetten çıkarır.
- 232- İslâm'ın kaynağı Kitap, Sünnet ve akıldır. Hem aslî, hem de ferî deliller bu üç esasın dışına çıkamaz. Bunlara dayanır, bunlara râci' olur. Akıl, Kitap ve Sünnet'in denetimindedir. Akıl önce müstakil hareket eder, sonuçları Kitap ve Sünnet'e ters olursa tekrara başa döner, kendini kontrol eder. Sünnet de Kur'an'a râci' olur. Meşruiyetini Kur'an'dan alır. Sünnet'te iki türlü inkıta olabilmektedir. İnkıta, râviler zincirindeki kopukluk demektir. Apaçık olarak senette eksiklik olursa buna zahirî inkıta denir. Meseleye senet açısından bakılınca kopukluk yok ama metin daha kuvvetli delile aykırı olursa bu duruma bâtinî inkıta denir. Biz İslâmî bir hüküm araştırdığımızda yalnız Kur'an'a bakarsak yanlış yapmış oluruz. Böyle yapılırsa İslâm'ın kaynağı sadece Kur'an'dır denmiş

olur ki bu da yanlıştır. Kur'an temel kaynaktır. Fakat tek başına değildir. Onun yanında Sünnet ve akıl da vardır. Ancak Sünnet ve akıl Kur'an'a dayanır.

- 233- Cumhuriyetin ilanından sonra Evkaf vekâleti lağvedilmiştir. Bütün vakıf malları, dinî kurumların ellerinden alınmıştır. Biz dinî teşkilat devletten ayrılсын, bağımsız hale gelsin derken daha önce elimizden alınan vakıf mallarının yarısını istiyoruz. Tamamını istemiyoruz. Çünkü onun yarısını alırsak diyanet devlete yardım etmeye başlar. Vakıf malları zamanında ya sirke pahasına ucuzca mütegalibeye satıldı, ya atıl bırakıldı, ya da cüzî fiyata uzun müddetliğine kiraya verildi.
- 234- Ahmed Davudoğlu'nu (İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Müdürü) biz severiz, sayarız, rahmetle anarız. Bazı münafıklar bizim aramızı açtı.
- 235- Müslümanlar, iktidara gelmek için dini siyasî amaçla kullanıyorlar diyen laiklerin yapmaları gereken iki iş var. Birincisi, insanların kalbine girip samimiyetlerini öğrenmektir. İnsanların kalbinin içine girilmesi ve onun samimiyetinin tespiti imkânsızdır. Belki başını siyaseten örten olabilir ama bunu genellemek mümkün değildir. İkincisi, o dinin muhtevasına bakmaktır. Şayet bir dinin siyasete dair hususlar yoksa ve böyle olduğu halde o dinin mensuplarının siyasî talepleri varsa başka bir durum söz konusudur. Muhtevasında siyaset olan -İslâmiyet, Hristiyanlık gibi- dinlerin mensuplarının siyasî haklar istemesinde başka bir durum söz konusudur. Bu ikinci durumda olanların istekleri bizatihi haktır. Kişinin diğer hususlarda kendi dininin emirlerini yerine getirmeyi istemesi kadar hukuk, yaşantı, siyasî duruma ilişkin

hususlarda da kendi dininin esaslarına tâbi olmayı istemesi de tabiidir.

- 235- **Teşvik Kredisi:** Devletin belli mal veya hizmet üretimini yahut belli yerde mal veya hizmet üretimini kamu ihtiyacı olarak görmesi ve %30-40 oranında (enflasyon %60-70 iken) faizle ödünç para vermesidir. Devlet kamu yararını temin etmek için şahıslara hibe de bulunabilir. İhtiyati tedbir olarak kişi ulümlerin kararından emin değilse teşvik kredisinden elde ettiği kârı kamuya harcamalıdır. Mesela devletten 100 milyon lira kredi alsa ve devlete 70 milyonunu geri ödese geride kalan 30 milyonu (ihtiyaten) kamu menfaati için harcamalıdır.
- 236- Sîret; yürüyüş şekli, yürüyüş nevi demektir. Sîretü'n-Nebî tabiri ile Peygamberimiz'in hayat yolunu nasıl yürüdüğü kastedilir. Fıkıh kitaplarının "Siyer" bölümlerinde harp, sulh ve bîtarafılık gibi devletlerarası ilişkilerin fıkha yansıyan yönü işlenir. "Fıkhu's-Sîre" yeni bir ilim dalıdır. Bütün halinde Efendimiz (s.a)'in hayatına fıkıhçı gözüyle bakılmak istenmiş ve buna Fıkhu's-Sîre denilmiştir. Fıkhu's-Sîre, fıkhu'l-mezhebe reaksiyon olarak doğmuştur.
- 237- Fıkıhın kaynağı Kitap ve Sünnettir. Taklit fıkı başlایnca ulemanın ve avamın fıkıhın kaynağı ile bağlantısı kesilmiş, Kitap ve Sünnetin yerini imamın otoritesi almıştır. Ancak imamın konumu Hristiyanlardaki papa gibi de olmamıştır. Bununla birlikte şu düşünce yayılmıştır: "Biz ne kadar okursak okuyalım imamdanda daha iyi fıkı anlayamayız." Bu görüş sağlıklı değildir. Bana göre ve -hatta bizzat imamlara göre bile- bir kimsenin imamdanda daha fazla bilgili olması mümkündür. İmamların her biri taklidi

men etmiş, hükmü bizim aldığımız yerden alın demıştır.

- 238- Taklit bir kültür dejenerasyonudur(yozlaşmasıdır). Efendimiz(s.a)'in oluşturduğu toplum ve o toplumun dinamikleri taklit dönemine kadar aşına aşına devam etmiştir. Taklit fıkıhı hâkim olup Kitap ve Sünnet ile alâka kesilince fıkıh, fıkhu'l-mezhep olarak ortaya çıkmıştır. Bir mezhebi savunmak demek fıkhu'l-mezhebi savunmak demektir. Buna karşılık iki reaksiyon oluşmuştur:
- a- Fıkhu'l-mezhepden fıkhu'l-mezâhibe geçme
 - b- Fıkhu'l-mezhepden fıkhu's-sünneye geçme
- 239- Erbab-ı Tasavvuf, İbn Teymiyye'yi hiç tutmuyor.
- 240- Seyyid Kutup, Mevdudî, Hasan-ı Benna gibi zatlar, Müslümanları tembelliğe sevk eden yönleri ortadan kaldıran imamları kendilerine önder edinmişlerdir.
- 241- Tirmizî şerhi olan *Tuhfetü'l-ahfevi*, Ebu Dâvud'un şerhi *Avnu'l-mâbud* ve *Neylül-evtar* isimli kitaplarda fıkhu's-sünne konusu vardır. Bu kitaplar müctehidâne bakış açısı ile yazılmıştır.
- 242- Teorik olarak bir kişinin kendi arzusuna göre ümmeti yönetmesi diye bir şey yoktur.
- 243- Müslümanlar yaptıkları anlaşmalara –ister Müslümanlarla ister kâfirlerle yapılmış olsun- riayet etmek zorundadır.
- 244- Siyaseti şeriyye demek kamu menfaati ve ihtiyacını giderebilmek için ilgili nasslar ve bağlayıcı hükümler arasında bağlantı kurmak demektir. Zararı def ve yararı celb çerçevesinde kamu menfaatinin gerçekleşmesi için çaba sarf edilir.
- 245- Siyaseti şeriyye gereği ceza vermeyi fıkıhçılar, ta'zir suçu kapsamında ele almaktadırlar.

- 246- Hem suçlar, hem de onun cezası kanunla tespit edilmelidir. Buna cezanın kanunîliği prensibi denir. Bu olmazsa cezada adalet sağlanamaz. Çünkü aksi halde bir şeyin suç olup olmaması keyfe kalır. Cezayı aynı kanunlar tespit etmezse aynı suça farklı ceza verme söz konusu olur. Adalet sağlanamaz.
- 247- **Millet:** Tarihi ile birlikte halkı ifade eder. **Halk:** Tarihinden kat-ı nazar sadece yaşayan topluluğu ifade eder. Türk milleti denilince tarihî misyonu ile birlikte Türk halkını ifade eder. Türk halkı denilince ise sadece şimdi yaşayan Türkler kastedilir.
- 248- Biz tebliğ metodumuzu genişletmeliyiz. Tebliğ sosyo-kültürel hizmetlerle de olur.
- 249- Bir boykot yapılacaksa bu organizeli, tutarlı ve ses getirici olmalıdır.
- 250- Bir Müslüman kâfir için de hak şahitlik yapmak zorundadır, Müslüman için de hak şahitlik zorundadır.
- 251- Hiçbir kimsenin başkasını meşru bir mazeret olmadan bekletme hakkı yoktur.
- 252- Zamanımızda ilahiyatçıların satılmışları var. Bunlarla diyaloga gerek yok. Bir de samimi fakat biraz uçta (farklı) düşünen insanlar var. Onlarla diyalog kurmak lazımdır.
- 253- Musikinin haram olduğuna dair bir tane bile sahih hadis yoktur.
- 254- Musiki liaynihi mubahtır. Musikinin haram, mekruh, mendup olması musiki dışındaki sebeplerdendir. (ligayrihi)
- 255- Tasavvufçuların musiki kullanmalarına karşı çıkmıyorum. Fakat musikinin ibadetin içine sokulmasını doğru bulmuyorum. İbadete, Sünnet'te

olmayan bir şeyi ithal ettiğinizde bidate düşmüş olursunuz.

- 256- Zikrin maksadı itmi'nana ulaşmaktır. İtmi'nanda huzur, sükûn ve durulma manası vardır.
- 257- Bir kimseye saygı göstermek başka, her dediğini kabul etmek başkadır.
- 258- Peygamberimiz(s.a)'in her söylediği din değildir.
- 259- **Soru:** Şahitlik konusunda bir erkek, iki kadın olsun deniliyor. Bu ayette şaşırma neden kadına izafe edilmiştir?

Cevap: Kur'an şahitlik konusunda tek tek ferdi değil, geneli göz önüne almıştır. Kadın fitratı gereği şaşırır diye bir şey Kur'an'da vaz edilmiyor. Dünyada kadınlar çoğunluk itibarıyla şaşırma hale gelirse Kur'an yine eskimez. Gerekçe değişince hüküm de değişir. Dolayısıyla Kur'an eskimiş olmaz.

260- **Fıkıh İlminde Taklidin Yaygınlaşma Sebepleri:**

- a- (Fıkıh problemlerine çözüm sunan) hazır hükümlerin çoğalması;
- b- Dünya hayatının cazip hale gelmesi ve Müslümanların dünyevileşmesi: Bu durum Müslümanların ilim öğrenmek için gerekli olan zamanı bulamamalarına sebep olmuştur. Din ilmi, tahsil etme arzusu azalmış, lazım olursa öğreniriz anlayışı hâkim olmuştur.
- c- Mezheplerin oluşması: Mezhebi oluşturan taklit midir, taklidi oluşturan mezhep midir? İkisi de birbirini etkileyerek oluşmuşlardır.
- d- Talebelerin hocalarına karşı besledikleri aşırı saygı ve bağlılık: Bu bağlılık hocaların ictihadlarını çoğunlukla benimsemeye yol açmıştır.

- e- Menfaat: Zaman zaman kâdu'l-kudat makamını belli mezhebin âlimleri elde etmiştir. Bu makam hangi mezhebin eline geçerse kadılar bu mezhebe mensup kişilerden seçilmiştir. Menfaatin diğer bir yönü de vakıflardır. Bazı vakıflar belli bir mezhebe tahsis edilmiştir.
 - f- Genel olarak kültürün ve bilginin zayıflaması ve din ilimlerinden başka alanlara kayması.
- 261- İctihad haddi zatında hiç bitmemiştir. Fakat azalmıştır. İctihad önceleri toplumun en fazla değer verdiği şey olduğu halde sonraları müctehidim diyenlere sahtekâr muamelesi yapılmıştır.
- 262- Mezhebin iki manası vardır. Müctehide göre mezhep, ictihad demektir. Mukallide göre ise beğendiği âlimin ictihadıdır.
- 263- Ben fetva verirken müftünün bir tek mezhebe bağlı kalmasının gerekli olmadığına inanıyorum.
- 264- Hayatımı ben tek mezhebe göre yaşamıyorum. Ben çok mezhepliyim.
- 265- Mukallit çoktan seçme hakkına sahiptir.
- 266- İyi niyet, ehliyet (yeterli ilim) ve görüşü usûle oturtmak. Bunlar olunca bir problem çıkmaz.
- 267- Baş sayarak bilimsel sonuç elde edilmez.
- 268- Avamda taklit anlayışının olması zarar vermez. Ancak âlimlerde taklit anlayışı hâkim olursa bunun zararı olur.
- 269- Peygamberimiz'in din olarak bize yanlış bir şey bırakması tebliğ ilkesine aykırıdır. Dünyevî bir mesele hakkında ise bir mesele Hz. Peygamber'den yanlış olarak nakledilebilir.

- 270- فاذا عزمت فتوكل على الله ayeti³ yanlış olduğu ortada olduğu halde, kararından vazgeçmemek manasına gelmez.
- 271- Fakihin sözünü Peygamberin sözü gibi okumamalıyız. Hz.Peygamber (s.a.)'e ait diye nakledilen bir sözü de Kur'an gibi okumamalıyız.
- 272- Belli bir konuda çözüm getiren ayet ve hadislerin tarihsel olduğunu söylemek doğru değildir. Tarihsel diyebilmek için delil getirmek lazımdır. Fakat bunun delili yoktur. Aksine delil ise çoktur. Buna karşılık Kur'an'ın bütün ayetlerinin evrensel olduğunu söylemenin de bir delili yoktur. İkisi de bir uç görüştür. Bir ayetin tarihsel olduğunu söyleyebilmek için delile ihtiyaç vardır. Fakat bir ayetin evrensel olduğunu söyleyebilmek için delile ihtiyaç yoktur. Aslanan evrensel olmasıdır. Aksine bir delil varsa o zaman tarihsel olarak kabul edilebilir. Hadis alanında tarihsel olan, Kur'an'a nispetle biraz daha fazladır.
- 273- Bizim ecdadımız çocuklarına Muaviye ve Yezid ismini vermemiştir. Bizim ecdadımızda ehl-i beyt sevgisi fazladır.
- 274- Hiç kimse Şâri'den daha çok şeriatçı olmasın. Bazıları Allah'ın verdiği ruhsatları iptal etmeye çalışıyorlar.
- 275- Dâr'ın dar manası ev, geniş manası yurttur.
- 276- Kur'an ile Sahih Sünnet hür ile cariyenin örtünmesi meselesinde ayırım yapmıyor. Bu konuda bağlayıcı bir metin yok. Hz. Ömer'in bu konudaki uygulaması ayete ve hadise dayanmıyor. Hz. Ömer büyük ihtimalle cariyenin yalnızca cilbabını çıkarıyor. Cilbabın örtülmesinin sebebi tesettür değil, hür ile cariyeyi

³ Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

birbirinden ayırmaktır. Cilbab, o zamanki hür kadınların sembolü idi. Nur sûresindeki tesettür ile ilgili ayette belli bir giysiden söz edilmiyor. Ziynetin açığa dökülmemesi, gösterilmemesi isteniyor. Fıkıh kitaplarında cariyenin avreti konusu işlenirken hem Hz. Ömer'in tasarrufu, hem de ihtiyaç dayanak olarak alınmıştır. Ben cariyelerle, çalışan kadınları (tesettür bakımından) kıyas edemiyorum. İkisi arasında statü farkı var. Cariyenin farklı olan statüsü Kitap ve Sunnet ile belirlenmiştir.

- 277- Allah cihadı bizden istiyor ama bizim ölmemiz için cihadı istemiyor. Harp büyük bir risk olduğu halde din mü'minleri harbe sevk ediyor. Ben intihar komandosuna olumsuz bakmıyorum. Başka çare yoksa ve mücadele gerekiyorsa bu yola başvurulabilir.
- 278- Zaruret varsa, ihtiyaç varsa bir kabre birden fazla kişi defnedilebilir. Bir kişi çürüyünce aynı yere başkasını gömmek aynı mezara iki kişiyi koymak değildir.
- 279- Bugünkü bazı ulema Cidde'yi mîkattan saymıyor. Bence Cidde mîkattır.
- 280- İslam ile laisizmin birbirine yaklaştırılması çağın dayatmasıdır. Eleğin içinde su durmadığı gibi laikliğin içinde İslam durmaz.
- 281- İslâm laikliktir, İslâm sekülerizmdir, İslâm sosyalizmdir, İslâm demokrasidir şeklinde sapmalar olmuştur. Bunlar başta masum başlamıştır.
- 282- Ben laîğim demek Ben Allah'ın emirlerini ikiye ayırıyorum, bir alandakileri alıyorum diğer alandakileri almıyorum demektir.
- 283- Laik âlemde ibadet ile müspet ilimler ve resmi kurumlar ilgilenmez.

- 284- Müslüman laik olamaz. Müslüman çevresindekilerin İslâm'ı yaşaması için çaba sarf etmelidir. Bunda zorlama yolunu tutamaz.
- 285- Laikliğin laiklik olabilmesi için olmazsa olmaz şartı vardır. Akliselim bir Müslüman İslâm'da laiklik vardır derse, (laiklikteki) olmazsa olmaz şartı kafasından atıyor demektir. Ancak İslâm'da laiklik vardır diyen kimsenin o şartı kabul etmemesi gerçekten de laikliğin olmazsa olmaz şartının kalktığı manasına gelmez.
- 286- Seküler hukukta hakkını helal et kavramı yoktur. Çünkü bu hukukta öte dünya göz önüne alınmaz. Adaletin gerçekleşme ihtimali hem dünyevî, hem de uhrevî müeyyideyi içeren hukuklarda –sadece dünyevi müeyyide içeren hukuklara nazaran- daha fazladır.
- 287- Bugün şariat talep etmeyip, demokrasi talep edebilirsiniz. Ancak içinizde şu düşünce olmalıdır. Ben hedefe üç adımda -örnek olması için söylüyorum- ulaşabilirim. İlk önce hem fert, hem de toplum olarak dinimi yaşayacak bir ortam oluşturmalıyım. İkinci olarak bu özgürlükten istifade edip nüfus ve sermaye bakımından güçleneyim. Sonra da bakalım Allah (c.c) ne gösteriyor. Zaten bu durumun sağlanması demek i'lây-ı kelimetullah'ı sağlamak, İslâm'ı aziz kılmak demektir. Bir mertebede demokrasiyi talep etmek başka, İslâm da demokrasi vardır demek başkadır. İsimden değil amaçtan hareket etmek lazımdır.
- 288- İslâm'da sadece insan hakkı yok. Hayvan hakkı var, eşya hakkı var. Hayvanın hakkını koruyan, insanın hakkını öncelikle korur.

- 289- Hz. Peygamber'in irşadında amel, ahlâk ve tatbikat öndeydi. Sözlü ve yazılı irşad bundan sonra geliyordu.
- 290- Postmodernizm, modernizmi reddediyor. Akılcılığa, ilimciliğe itiraz ediyor. Müslümanların postmodernizmin peşine düşmeleri doğru değildir.
- 291- İslâm'ı ve dindarlığımızı belli bir kılık-kıyafete, belli bir ibadete odaklamamız doğru değildir. Yani İslâm=başörtüsü demek doğru değildir.
- 292- Bir kişi sakal bırakmışsa bütün hareketlerinde İslâmî hassasiyeti korumalıdır. Sakalı olan bir kişi gayri meşru hareket edince o sakalın bize büyük zararı oluyor. Günümüzde hem başörtüsü, hem sakal bir şiardır. Bu sebeple sakallının ve başörtülünün daha büyük bir sorumluluğu var.
- 293- Fıkıh problemleri sadece ilmiyal ve İslâm hukukunu içine almaz. Daha geniş muhtevaya sahiptir. Fıkıh problemlerinin içine iktisadî, siyasî, ictimai ve hukukî meseleler de girer.
- 294- *"Hukuk ibadeti içine almaz."* anlayışının sonucunda İslâm hukuku tabiri doğmuştur. Batı'da hukukun içine ibadet karıştırılmadığı için çağdaş fakihler karşılıklı anlaşmayı sağlamak amacıyla ibadet ile muamelatı ayırmışlardır. Muamelâta İslâm hukuku denilmiştir. Fıkıh kelimesi ise hem muamelâtı, hem de ibadeti içine almaktadır.
- 295- "Din devlete, devlet dine karışmaz" anlayışı "Din, devleti etkilemez" manasında kullanılmış; bu anlayış da "Devlet, kanun yaparken dini referans almaz" anlayışına götürmüş, bu anlayıştan da "Toplumun ister azınlığına, ister çoğunluğuna ait olsun dinî bir ictihad, mevzuat konusu yapılamaz. Kanun ve

nizamname olarak düzenlenemez.” noktasına ulaşılmıştır.

296- Dinin hukuku etkilemesi başka, dinî kuralların kanun haline getirilmesi başkadır. Batı’da kanun koyucu mevzuat oluştururken insanların inançlarını dikkate almak zorundadır. Aynı zamanda inanmayanlara da baskı yapmama zorundadır.

297- **Soru:** Fıkıhta neden bütün meseleler çözülmeyip, insanların çözmesi gereken sorular kalmıştır?

Cevap: İnsan kendisini değiştirebilen, tabiatı etkileyebilen bir nitelikte yaratılmıştır. Fıkıh problemlerinin sonunun gelmemesi insanın bu tabiatına bağlıdır. Hukuk bir elbise gibidir.

298- Allah (c.c) Müslümanlara kıyamete kadar karşılaşacakları her meseleyi çözebilmeleri için gerekli olan metodu vermiştir. Bunun adı ictihaddır. Ümmet, bu ictihad sayesinde karşılaştığı dinî meselelerine çözüm üretebilmektedir.

299- Erginlik çağına adım atan her Müslüman birçok fıkıh meseleleri ile karşılaşır. Onun için Müslümanlar oldukça ve müslümanca yaşamak istekleri oldukça fıkıh problemi bitmez.

300- Her müctehid kendi nazarında musiptir (isabet edendir). Ulaştığı sonuç hakkında “Allah’ın muradı budur” şeklinde kanaate sahiptir.

301- Müsteftî vakıayı nasıl anlatmışsa müftînin açıklaması da ona uygun olur. Olay yanlış anlatılmışsa fetva da yanlış olur. Bu sebeple insan bir de kalbine sormalıdır. Hadis’te geçen “kalbine danış” ibaresi bu manadadır. Yoksa hocayı bırak, sen sadece kalbine danış manasında değildir.

- 302- Hem okur-yazar olmak, hem de cahil olmak mümkündür. Okuma- yazma bilmeyen bir kimse de âlim olabilir. Bu durum şifahî geleneğin geçerli olduğu dönemlerde söz konusu olur. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında okur-yazar azdı. İnsanlar şifahî olarak bilgiyi alıyorlar ve aralarında müzakere ediyorlardı.
- 303- Hz. Ömer'in fıkha önemli katkısı vardır. Çok arı-duru düşünen, ictimaî şartları iyi takdir eden ve Allah'ın muradını insanların hayatlarına tatbik ettirmede başarılı bir insandır. Müctehidin bilmediği sahih hadis olabilir. Hz. Ömer bazen bu konuda hadis var mı? diye çevresindekilere sormuştur.
- 304- Bir kimse samimi ise, ehliyetli ise, tutarlı ve meşru bir usule sahipse o düşünsün ve düşündüğünü söylesin. Bu, dine zarar vermez. Fakat bir kimse samimi değilse veya ehliyeti yoksa ya da makul-meşru usule sahip değilse, bu kimsenin açıklamaları dine zarar verir.
- 305- Hiç şüphesiz Peygamberimiz(s.a)'in sözlerinin hepsi bize intikal etmemiştir.
- 306- Tabakat-ı fukahayı genel olarak üçe taksim edebiliriz.
a- Müctehidler b- Mukallitler c- Avam
- 307- **Taklit:** Deliline bakmadan, delilini araştırmadan bir müctehidin ictihadını almak, benimsemek ve dinî hayatında uygulamak demektir. **İctihad:** Şerî delillerden ferî hükümleri çıkarmak için olanca zihnî, ilmî gücü sarf etmek demektir.
- 308- Kur'an İslâm'ı, Sünnet İslâm'ına karşı olarak kullanılıyorsa ben buna karşıyım. Allah, "*Sizin için Resûlullah'ta güzel örnek vardır*" buyuruyor.⁴ Kur'an'ı anlamak, hayata uygulamak ve Kur'an'da kısa izah

⁴ Ahzâb 33/21.

edilmiş veya hiç değinilmemiş meseleleri açıklamak sünnetin üç fonksiyonudur.

- 309- Mukallit için kaynak, hangi müctehidi taklit etmek istiyorsa o müctehidin ictihadlarını sağlam bir şekilde ihtiva eden kitaplardır.
- 310- Baskı ve tehdit altında yaptırılan hukukî tasarrufların geçerli olup olmadığı hususunda siyaset etkili olmuştur. Mesela Hanefilerin zorla boşama caizdir hükmünü vermelerinde siyasetin çok fazla rolü olmuştur.
- 311- Halifelik İmam Hasan'da bitmiştir. Ondan sonra sultanlar var. Sultanlar iki çeşittir: Âdil sultan, zalim sultan.
- 312- Fıkhî çözüm demek, İslâmî çözüm, İslâmî bakış açısı demektir. O halde fıkhın İslâm'a ait usul ve kaynağa dayanması lazımdır.
- 313- Ahlâk çok muğlâktır. Okyanusun bir tarafında ahlâklılık olarak kabul edilen bir şeyin, okyanusun diğer tarafında ahlâksızlık olarak kabul edilmesi mümkündür.
- 314- Mecellenin "*Mevrid-i nasta ictihada mesâğ yoktur.*"⁵ kaidesinde geçen ictihad, kıyas ictihadıdır. Burada fehmi ve maslahat ictihadı kastedilmiyor.
- 315- Müctehidlerin, mukallitlerin ve avamın İslâmî çözüme ulaşmak için kullandığı kaynaklar farklıdır.
- 316- Modernistler, Kur'an parça çözümleri itibariyle bağlayıcı değildir diyorlar.
- 317- İnsanlar önce inanıyorlar sonra buna delil arıyorlar. Çoğu kez böyle oluyor. Bu işin normali, delilin insanı bir inanca götürmesidir.

⁵ Mecelle Madde: 14.

- 318- Bugünün avamı dünün mukallidinden bile daha problemlidir. Bugünün avamı hükmün delilini ve hikmetini soruyor. Bu Kur'an'da mı var sünnet de mi var? diye soruyor. Daha sonra da niye böyle diye soru soruyor. Bugünün avamı genelde hocaya sormadan önce kendisi bir kere sonuca varıyor, sonra bir de hocaya soralım diyor. Eskiden yazılan iftâ usulü bilgilerinin hepsini bugüne taşıyamayız.
- 319- Piyasada çok insan ve çok kitap var. İnsanların gerçekten kafası karışıyor. Bu durumdaki insanlarla muhatap olunca şahıs ve isim vererek şu iyidir, şu kötüdür gibi açıklamalarda bulunmayın. Usul üzerinde durun ve şu yöntem-metot doğrudur, şu yöntem ise yanlıştır şeklinde açıklamalarda bulunun.
- 320- الرجال قوامون على النساء Bu ayette⁶ bir vakıa tespiti yapılmıştır. Genel olarak bu vakıa bugün de geçerlidir. Özel olarak bazı evlerde kadın reisliği ele geçirmiş olabilir. Bu durumun Kur'an ile çelişen bir durumu yoktur. Münferit olaylardan dolayı kanun değişmez. Haksızlık varsa başka yollardan telafi edilir. Kural, genel değişim olursa değiştirilir.
- 321- Kanunların İslâm'a uygun olanı var, uygun olmayanı var. İslâm'a uygun olmayan kanunların mecburî olanı var, olmayanı var. Bugün Müslümanlar, mecbur olmadıkları hususlarda bile kendi Kitaplarına uygun olmayan kanunlara uymayı tercih ediyorlar. Bu ise doğru değildir.
- 322- Mezhep ictihad demektir. Mesela İmam Mâlik'in kavli, re'yi ve mezhebi aynı manayı ifade ediyordu. Hak din birdir ama hak mezhep bir değildir. Kur'an'da,

⁶ Nisâ sûresi, 4/34.

Sünnet'te herkesin bir mezhebi olacak diye bir şey yoktur.

- 323- Bir ictihadın sağlam bir kaynaktan müctehide ait olduğu biliniyorsa ondan istifade edilebilir.
- 324- Benim hatıralarım bir neslin tarihidir. (Prof. Dr. Hayreddin Karaman'ın hatıraları "*Bir Varmış Bir Yokmuş*" ismiyle üç cilt halinde İz Yayıncılık tarafından 2008 yılında yayınlanmıştır.)
- 325- Mezhep, ilmî ve ictimaî olmak üzere iki türdür. İctimaî olarak mezhep sayısı tarihî süreç içinde artmış ve azalmışsa da günümüzde uygulanan dört tanedir. İlmî mezhebin haddi, sayısı yoktur. Her görüş bir mezhebi ifade eder. Müslümanlar başka mezheplerden yararlanabilirler. Bir mezhepten diğer mezhebe ihtiyaçtan dolayı intikal edebilirler. Mutlaka zaruretin olması gerekmez. Zaruret varsa bütün mezheplerin yasak dediği bir şey zaten mubah olur. İntikalin sebebi kolaylıktır.
- 326- Vücudundaki bir yere kafasını takan ve bundan psikolojik rahatsızlık duyan bir kimse estetik yaptırabilir. Bu tedavi kapsamına girer.
- 327- Top sakal ile sakalsızlık arasında (dinî hüküm olarak) bir fark yoktur.
- 328- Bidat dinî nitelikte olan, Hz. Peygamber (s.a.) zamanında bulunmayıp sonradan ortaya çıkan şeylerdir.
- 329- Feyz, insanı eğiten bir etki aracıdır.
- 330- Bizzat başkasına ait olan bir kimsenin, kendisine ait bir şeyi olamaz (Köle-Efendi Münasebeti). Şu da bana aittir diyebileceği bir tasarruf sahası yoktur. (Mubah'ın din ile alakası olduğunu izah için söylenmiştir.)

- 331- Domuz eti yiyenin karısını kıskanmaması iddiası asılsızdır. Hayatı boyunca domuz yiyip karısının namusu için ölen insanlar vardır. Bu yön domuzun hayali zararı kısmındandır. Domuzun zararlı olmadığı hatta faydalı olduğu söylene de domuz gene haramdır. Çünkü Emr-i İlahî bu doğrultuda vârid olmuştur.
- 332- Kur'an ve Hadis ilimleri İslam İlimlerinin temelini teşkil eder. Her âlim Kur'an ve Hadis ilmini eşit miktarda elde etmelidir. Bu elde edildikten sonra herkes farklı branşlarda çalışmalıdır.
- 333- Ferî ve şerî meselede çözümün kaynağı edile-i şeriyye olursa o ictihad olur. Çözümün kaynağı edille-i şeriyye olmayıp fukahanın kavli olursa o tahric olur. İctihadın olabilmesi için kişinin bu konuda ehil olması gerekir.
- 334- Beni sevmeyen adam kendini kontrol etsin. (Müslümanların birbirleri hakkında hüsn-i niyet beslemelerinin gerekliliği ve delilsiz olarak karşımızdaki insanları suçlamamak gerektiğini ifade etmek için söylenmiştir.)
- 335- Küfür ve sapık mezhebe müsamaha edilmez. Ancak bu iki farkın dışındaki farklara müsamaha etmek gerekir. Ben ehl-i sünnetten ehl-i bidata geçişe (müsamahaya) izin vermem. Ama onları biz dinden çıkarmış da değiliz.
- 336- İlmî açıdan üç çeşit insan tipi vardır: 1- Mezhebe bağlı olmayan âlimler: Bunların sayısı azdır. 2- Mezhebe bağlı olan âlimler: Bunlar mensup oldukları savunurlar, avukat gibidirler 3- Avam: Bunlar ayetin ve hadisin delaletlerini bilmezler, fetva ile amel ederler.

- 337- Çoğunlukla, çoğulculuk birbirine karıştırılıyor. Sadece çokluk olan grubun dediği olursa çoğunluk; her grubun, herkesin dediği uygulamaya konulursa çoğulculuk olur.
- 338- İki kötüden birini tercih etmek gerekince daha az kötüyü (ehven-i şer olanı) tercih edebilirsiniz.
- 339- Hiçbir parti sizi İslamlaştıramaz. İnsanlarla teke tek ilgilenmeyle İslamlaşma sağlanabilir.
- 340- Sahabeden bazısı Resulullah'ı gösterdiği harikulade olaylar sebebiyle sevmiştir (Kütüğün inlemesi, parmaklarından su akması gibi). Bir kısmı ise Hz. Ebu Bekir gibi O'nu Allah'a en yakın kul olduğu için ve ihlâs, ibadet, iman kemali sebebiyle sevmiştir.
- 341- Bir yerin Müslüman olması için o yerin nüfus bakımından çoğunluğunun Müslümanlar da olmasına gerek yoktur. Önemli olan hâkimiyetin tesisidir. Ahkâm-ı İslâmiyye bir yerde uygulanmaya başlayınca orası darüliislâm olur.
- 342- Bizde yaşamak, yaşamak için değil; yemek de yemek için değildir. Her şeyin bir gayesi vardır.
- 343- Bütün dünya tersine gitse ben tek başıma bu yolda ilerlerim. Ben mümin olarak, Allah'a kul olarak yaşarım şeklinde bir düşüncenin müminde bulunması gerekir.
- 344- Ferdî Müslümanlığı sağlamak için toplumun ıslah edilmesi gerekir.
- 345- Resulullah dışında hiçbir insan hayatın kemaline ulaşamamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde sırasıyla borsa, toplum hayatında kadın, sigorta, iftâ usulü tarihi, şirketler, din-devlet ilişkisi konuları ele alınacaktır.

1- BORSA

Menkul kıymetler borsası birçok borsadan birisidir. Borsada alınan satılan kâğıtların bir kısmı hisse senedi, bir kısmı tahvil, bir kısmı hazine bonosu ve bir kısmı da yatırım fonu bonosudur. Üzerinde bir anapara bir de faiz yüzdesi bulunan kâğıtların alınıp satılması caiz değildir. Bunun mahiyeti faizli borç senedidir. Tahvilin itfasının (asıl paranın) ödenmesine kadar üzerinde yazılı oranda faiz işler. Borsadaki manipülasyonlar, spekülasyonlar Hz.Peygamber(s.a)'in *“Malı yolda karşılamayın.”*⁷ hadisinin özü ile ve muhtevası ile yasaklanmıştır. Çünkü ihtikâr söz konusu olan işler yasaklanmıştır.

Yatırım fonunda belli bir buket oluşturuluyor. Bu buketin içinde birçok faaliyet bulunmaktadır. Bir işten zarar edilince buketteki diğer faaliyetlerin kârı ile telafi yoluna gidilmektedir. Sonuç itibari ile tek şirketin hissesinin kârından daha fazla bir kâr, hisse sahiplerine dağıtılmaktadır. Yatırım fonunda Müslümanın dikkat edeceği husus, oluşturulan buketin içinde İslâm'ın yasakladığı bir işin yapılıp yapılmadığıdır. Hisse, pay demektir. Hisse senedi ortaklık payının vesikasıdır. Hisse senedi almak onun malik olduğu bir nesneyi almak, ona ortak olmak demektir.

⁷ Buhârî, Büyü', 68.

Hisse senedinde üç ayrı durum vardır: 1) Şirketin kuruluş amacının İslâm'ın yasakladığı bir işi yapmayı esas alması: Bu şirketin hisse senetlerini almak caiz değildir. Tekel, İş Bankası gibi 2) Şirketin kuruluş amacının İslâm'a aykırı olmaması: Bu şirketlerin hisse senetlerinin alınıp satılması caizdir. 3) Şirketin kuruluş amacının İslâm'a aykırı olmaması ancak faaliyetlerinde İslâm'da yasaklanan (faiz gibi) bir işe bulaşması: Bu durum için iki farklı görüş ortaya konmuştur. a) Bu şirketlerin hisse senetlerini almak caiz değildir. b) Şirketin İslâm'a aykırı olan işlere bulaşmasını engelleme imkânı yoksa şirketin esas amacına bakılır. Kişinin rızası olmadan faiz muamelesi yapılmışsa ve senedi alanın amacı nemadan yararlanmak ise yani senedi sandık dibinde saklayıp yılsonunda dağıtılan kârdan istifade etmek ise şirketin bilançosuna bakılır ve faiz geliri oranındaki nema mülkiyetten çıkarılır, yoksullara dağıtılır ve geri kalan nemadan istifade edilir. (Kâğıt alınıp satılıyorsa yani bekletilmiyorsa böyle bir işleme gerek yoktur.)

Ben de bu görüşü benimsiyorum. Kendisiyle işlem yaptığımız insanların (ülke-aile-okul) bazı kusurları sebebiyle onlarla alâkamızı kesersek bunun sonu nereye varır. Bu durum içki satan bakkaldan şeker almaya benzer. Şeker alanın satım akdi tamdır, hukukî açıdan geçerlidir. Ancak ahlâkî yönden sakıncalıdır.

2- TOPLUM HAYATINDA KADIN

Bugün Müslümanların tartıştıkları konulardan bir kısmı başka cihetlerden empoze ediliyor (dayatılıyor). Kadın problemi dışarıdan empoze edilen meselelerdendir. Bazı problemler de vardır ki bunlar dini yaşamaktan dolayı ortaya çıkıyor. Bu konularda düşünülür, araştırılır ve sonuca varılır. Bu problemler dinî hayatın yaşadığının bir delilidir.

Kadının toplum hayatından tecridi, tarihî süreç içinde yapılan yanlışlardır. Kızların İslâmî kimliklerini muhafaza ederek öğrenimde bulunmaları İslâm'ı bozan bir durum olsaydı karşı taraf bundan hoşlanırdı. Fakat öyle olmamakta, bu durumdan karşı taraf çok rahatsız olmaktadır. İslâmî kimliğin korunarak öğretimde bulunmak demek kamu alanına dâhil olmak demektir. Bundan da karşı taraf rahatsız olmaktadır.

Kadın ve erkek, insaniyet bakımından eşittir. Allah bu iki grubu bazı cihetlerden farklı yaratmıştır. Bu farklılık da bütünleşmeye yöneliktir. Kadının akılsız olması diye bir şey yoktur. Sadece farklılık mevcuttur.

Kadınların toplumda rol oynamasına karşı çıkanlar fitne olur görüşünü ileri sürerler. Oysaki fitneyi tamamen ortadan kaldırmak için erkek veya kadından birinin tamamen ortadan kalkması gerekir. Bu da muhaldir. Fitnenin önüne geçmek için kişinin kendine hâkim olması, gerektiğinde kadd-ı basar yapması gerekir. Fitne çıkmasın diye kadının toplumdan tecridi, sakat bir düşüncedir. Önemli olan şehirde veli olabilmektir. Kur'an'da kadının örtmesi gereken yerleri belirtilmiştir.

Kadın ile erkek arasında farklılık yok demek akla, mantığa, tabiata ve fıtrata aykırıdır. Ama üstünlük takvadadır. Ahlâkın ve fıtratın öngördüğü ölçüde erkek nerede çalışırsa kadında orada çalışabilir. Kadının toplum huzurunda şarkı söylemesi ise bana göre caiz değildir.

Kur'an'da kadınlarla el sıkışma ile ilgili bir sarahat yok. Doğrudan bir ayet yok. Kadınlarla el sıkışmayı yasaklayan sahih bir hadis de yok. Ancak beyat yapılırken Hz. Peygamber'in erkeklerle tokalaştığı, kadınlarla bunu yapmadığına dair sahih hadisler var. "Musafaha etmeyin." diye bir sarahat yok. Hz. Ebu Bekir'in yaşlı kadınlarla el

sıkıştığı rivayeti vardır. Erkekle kadının tokalaşması bizim kültürümüzde, örf-âdetimizde yoktur. Buna ihtiyaç da duyulmamıştır. Bu sebeple eski ulema kadınla erkek tokalaşamaz demiştir. Çağdaş fakihler gerekli ise ve kendilerinden emin iseler tokalaşabilir demişlerdir. Emin olmanın ölçüsü farklı cinslerin tokalaşmasında hemcinsler arasındaki tokalaşmadan farklı bir durumun ortaya çıkmamasıdır. Yani erkek, kadınla tokalaşınca erkekle tokalaşmasından farklı bir duygu hissetmiyorsa tokalaşabilir demişlerdir.

Öğretmenlik yapan bir bayan, başını açması için zorlanırsa açmamak için önce çaba gösterir, sonuç vermezse zaruret kaidesi gereği başını açabilir. Çünkü İslâm'ın korunmasını istediği şeylerden birisi de dindir. O kız başını açarak hıfz-ı din vazifesini yerine getirir. Çünkü öğrencilere dini anlatma imkânını elde etmiş olur. Çocuklara sadece din hakkında menfi bir şeyin anlatılmaması bile önemlidir. Öğretmenlik dışındaki mesleklerde bu şekilde bir hıfz-ı din konusu gündeme gelmeyeceği için onlar başlarını açıp görev yapamazlar. Ancak ferdî zaruret varsa, görevi bırakınca aç ve açıkta kalınacaksa uygun bir iş buluncaya kadar baş açık o işte çalışılabilir. Üniversitedeki kız öğrencilerin ise hıfz-ı dini, başörtüsünü çıkarmamaları ile gerçekleştireceklerine inanıyorum.

3- SİGORTA

Sigorta bir tedbirdir. Tedbir kazaya, kadere başkaldırma demek değildir. Tedbir kadere aykırı değildir. Tevekkülün olması, riskin az olması ve dayanışmanın mevcut olması sigortanın Müslümanların arasına geç girmesine sebep olmuştur.

Sigorta ikiye ayrılır: 1- Üyelik Sigortası (İslâmî Sigorta) 2- Primli Sigorta (Ticaret Sigortası) Tartışma konusu olan sigorta primli sigortadır. Primli sigorta hususunda iki farklı görüş vardır. Birinci grup, primli sigortanın İslâm'a aykırı olduğunu iddia ediyor ve bunun için deliller sıralıyor. İkinci grup ise hem caiz değildir diyenlere cevap veriyor, hem de bu sigorta şeklinin caiz olduğunu gösteren tasarrufları, uygulamaları ortaya koyuyor ve ikisi arasında kıyas yapıyor.

Sigortaya karşı çıkanlar bu yeni bir şeydir diye karşı çıkmıyorlar. Karşı çıkmalarının sebebi bu sigortayı İslâm'ın genel prensiplerine aykırı görmeleridir. Sigorta konusunu İbn-i Abidin *Reddu'l-muhtar* isimli kitabında işlemiştir. Bu kitapta Batılıların kullandığı ve şu anda Türkiye'de uygulanan sigorta çeşidi üzerinde durulmuş ve bu sigortanın dâruislâm'da caiz olmayacağı görüşü savunulmuştur. Meşru olmamasının dayanağı olarak pirim verenin her zaman karşılığını alamaması gösterilmiştir.

Sigorta akdi mübadeleye dayanan ivazlı bir akitir. Kaza yapılırca alınan fazla miktardaki para faiz olur denilmektedir. Ayrıca İbn-i Abidin sigorta akdinde garar (bedelin olup-olmayacağının belli olmaması) ve cehaletin (vasfın meçhul olması) bulunduğunu söylemektedir. İbn-i Abidin bu sigorta akdi dâruhküfür'de yapılırca caizdir diyor. Buna ilave olarak merkez dâruharb'de, şube dâruislâm'da olursa bu da caizdir diyor.

Şâri'in izin verdikleri dışında bir ibadet memnudur. Yarın öbür gün yeni bir ibadet çıkar diyemeyiz. Kitap'ta, Sünnet'te olandan başka ibadet ortaya konmaz. Muamelâtta ise asıl olan ibâhâdır. Allah'ın yasakladığına dair bir delil bulunmadığı müddetçe muamelâta dair hususlar caizdir. Önümüze her an yeni bir me'kul, meşrup çıkabilir.

Önemli olan ismi değil, içeriğidir. İnsanlar her zaman ihtiyaca binaen yeni akit çeşitleri icat edebilirler. Önce bunlar isimsiz olur sonra bunlara bir ad verilir. Akdin eskiden olmaması bir sakınca doğurmaz.

Sigorta akdi ihtiva ettiği unsurlar ve şartlar açısından tartışılıyor. Ticaret sigortası teminatın ticaretidir. Sigorta Batı'dan alınmış, fıkha uymayan hususları ortadan kaldırılmış ve böylece de İslâmî sigorta (Üyelik sigortası) ortaya çıkmıştır. Üyelik sigortasında biri ticaret yapan, teminatı satan biri de geri dönüşsüz teminatı satın alan iki taraf yoktur. Sigortacı ile sigortalı ayrı değildir. Çok taraflıdır. Amaç ticaret değil yardımlaşmadır. Geri dönüş söz konusudur. Biriken para, şirket vs. kurulup nemalandırılır. Birkaç yıl sonra paranın işletilmesinden elde edilen kâr hasarı ödemeye yeterli olursa bu aşamada artık üyelere prim toplanmaz. Kişi sigortadan vazgeçtiği zaman ödediği primi kâr varsa kâr ile birlikte geri alır. Ticaret sigortasında ise para geri verilmez. Üyelik sigortasında sigortayı yapanların elde ettiği kazanç cüzûdîdir, masrafları karşılayacak kadardır. Primli sigorta da ise fahiş bir kazanç söz konusudur. Yapılan hizmetin çok üstündedir. Primli sigortada sigortacı elde ettiği parayı mülkiyetine intikal ettirir.

Primli sigorta kapitalist sistemin aracıdır. Teoride bulaşmama ihtimali olsa da primli sigortada faize bulaşmaktadır.

Şu anda devlet, üyelik sigortasına izin vermiyor. İzin verse ben inanıyorum ki Yahudiler bile üyelik sigortasına dâhil olur. Çünkü onlar menfaatlerine uygun hareket ederler. Hayat sigortası üyelik sigorta esası üzerine kurulmadıkça caiz değildir. Çünkü hayat sigortasında hasara ödenen bir para yoktur.

Bir ÷lkede İslâm esaslarına göre sigorta kurmak mümkünse kurulmalıdır. Mümkün değilse kurmak için mücadele etmelidir. Bu amaçla oy, parti, boykot vs. kullanılmalıdır. Bu mücadele devam ederken –hayat sigortası dışında- hasar sigortasına Müslümanlar mallarını sigortalattırabilirler. Kendi sigortalarını kuruncaya kadar sigortalı olabilirler. Ancak sigortacı olamazlar. Malezya da resmi olarak kurulmuş büyük bir İslâmî sigorta kurumu vardır. Senelerdir bu iş devam etmektedir.

4- İFTÂ USULÜ TARİHİ

Asr-ı saadette bir kişi soru sorduğı zaman “Bu konuda senin görüşün nedir?” diye sormuyor. Bu konuda ayet veya hadis var mı? diye soruyor. İlk devirde kaynağı ulaşma ve ulaşılan kaynaktaki bilgiyi anlama konusunda problem çıkmıyor. Sonraki dönemlerde yani Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra iki konuda problem ortaya çıkıyor. Birincisi kaynak bilgisine ulaşma, ikincisi ulaşılan kaynakları anlama.

Halifelerden sonra saltanat dönemi geldi. Bu saltanatın bir siyaseti vardı. Bu siyaset kendi arzusu istikametinde dine müdahale ediyordu. Saltanatı elinde tutanlar dini kendi siyaset çizgisine çekmek istiyorlardı. Bunun için valilerine, hatiplerine talimat veriyorlardı. Âlimlerin ya onların istediğı gibi konuşmaları, ya da susmaları gerekiyordu. Yanlış, gayri meşru işlerle karşılaşınca tepki gösterme imkânları da yoktu. Ashabın merkezden çevrelere yayılmasının sebeplerinden birisi de budur.

Hem yeni Müslüman olan bazı Arapların dillerinin Mekke ve Medine’de konuşulan Arapça’dan farklı olması, hem de başka dilleri konuşan insanların İslâm’a girmesi

sebebiyle ulaşılan kaynaktaki bilgiyi anlama problemi çıkmıştır. Bu da bilen ile bilmeyen arasındaki seviye farkını artırmıştır. Bu devirde ilmî mezhep var ancak ictimai mezhep yoktu. Mezhep âliminin ictihadı, onun re'yi demekti.

5- şİRKETLER

İslâm'da şirket teşvik edilmiş bir akit şeklidir. İslâm, insanların ticaret, yatırım ve üretimini caiz gördüğü gibi birden fazla insanın ya sermayelerini birleştirerek ya bir taraftan sermaye diğerk taraftan emek ortaya koyarak ya da tarafların kredilerini kullanarak şirket kurmaları caiz görölmüştür. Ayrıca emeklerin birleştirilerek şirket yapılması da caiz görölmüştür. Berberlerin yaptığı şirket buna örnektir. Bu şirkete amel şirketi denir.

Fıkıh'ta şirketler akit ve mülk şirketi olarak ikiye ayrılmıştır. Akit şirketinde tarafların iradesi vardır. Mülk şirketlerinde tarafların iradesi yoktur. Fıkıh kitaplarındaki akit şirketlerinde tüzel kişilik yoktur. Sorumluluk şeriklerin hakikî varlığındadır. İslâm'da tüzel kişiliğın olup olmadığı çok tartışılmış; vakıf, hilafet vs. den yola çıkarak İslâm hukukunda hükmî kişiliğın olduğı sonucuna varılmıştır.

Sermayelerini birleştirenler ya mufâvada, ya da inan şirketi kurabilirler. İnan şirketinde haklar bakımından eşitlik aranmaz.

Bugünkü hukuk kitaplarında ve Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında fıkıh şirketleri adı şirket adı altında işlenir. Adî kelimesi âdete dayalı manasındadır. Bugünkü kanunî şirketler fıkhaya uygun mudur? Bu konuda çalışanlar bu şirketlerin fıkhaya uygun olduğı sonucuna varmışlardır. Ancak temsil salahiyetinin kanunî şirketlerdeki durumu problemdir. İslâmî anlayışa göre ilke olarak şerikin tasarruf

yetkisi olmalıdır. Şerik kendi rızası ile tasarruf yetkisini başkasına devrederse mesele kalmaz.

6- DİN- DEVLET İLİŞKİSİ

Konumuz ne münhasıran din üzerine, ne de münhasıran devlet üzerine. Burada din-devlet ilişkisini müzakere edeceğiz.

Yahudilik esasına göre kurulan İsrail devletini, Roma'da kurulan Vatikan ve ekser halkı Müslüman olup siyasî iradeye sahip olan Müslümanların yaşadığı ülkeler hariç diğer ülkelerde hâkim telakki *“İnsanın bireysel hayatında değil ama sosyal hayatında geniş bir alan vardır ki bu alan dinin müdahale etmediği alandır.”* şeklindedir. Bu telakkinin adına Fransızlar laiklik, İngilizler sekülerizm demektedir. Bu iki kavram birbirine yakın olmakla birlikte sekülerizm ile daha geniş bir çevre kastedilir. Laiklikle sadece siyasî hayatta devlet ile dinin ayrı mütalaa edilmesi kastedilir. Fakat her ikisi de dinin mütalaa etmediği, insanların kendilerinin kurdukları ve yönettikleri bir alanı ifade etmektedir. Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da laik olalım mı olmayalım mı? diye bir tartışma olmaz. Orada artık bu mevzu tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Elbise zamanında biçilmiş, dikilmiş ve giyilmiştir. Laikliğin en hararetli tartışıldığı yerler İslâm ülkeleri, özellikle de Türkiye'dir. Bunun arkasından Tunus gelir. İpin bir ucunda Türkiye diğer ucunda İran, Sudan var arada da diğer İslâm devletleri var.

Laiklerin temel iddiası dinin karışmadığı bir alanın olduğu iddiasıdır. Dinin karışmadığı alanı çok sınırlı tutan dünyada iki din var: İslâm ve Yahudilik. Bunların dışındakiler bu alanlardan çekilmişlerdir. İslâm dininin müdahale

etmediği alan vardır ama bu laiklerin söyledikleri gibi geniş bir alan değildir.

Hristiyanlık ortaya çıktığı andan itibaren önce Yahudiler tarafından dışlanmış, eziyette bulunmuş sonra Roma İmparatorluğu Hristiyanlıkla mücadele etmiştir. Devletin Hristiyanlığa müdahalesi, o devirde dinin devlete müdahalede bulunduğunu ve çeşitli taleplerinin olduğunu gösterir. Hz. İsa Yahudiliği nesh etmemiştir. Yahudilerin Kutsal Kitabı aynı zamanda Hristiyanların Kutsal Kitabıdır. Dolayısıyla Tevrat'ta devlete ait olan hükümler Hristiyanlar için de geçerlidir.

Hristiyanlıkta din ile devletin ayrı olduğu söylene de bu gerçekte doğru değildir. Çünkü ilk Hristiyanlar Roma imparatoruna karşı direnmişlerdir. Roma imparatoru onların kendisine tapınmalarını istemiyor sadece devletin kurallarına uymalarını istiyor. Böyle olduğu halde ilk Hristiyanlar karşı çıkıyorlar.

Hız. İsa'ya devlete vergi vermenin caiz olup olmadığı soruluyor. Bu soru devlete ait bir konudur yani Hız. İsa'ya din dışındaki bir soruyu da soruyorlar. Buradan da anlaşılabilirceği gibi Hristiyanlığın temelinde laiklik vardır iddiası doğru değildir. Kostantin'in Hristiyanlığı kabulüne kadar Hristiyanlarla Roma devleti mücadeleye devam etmiştir. Kostantin 325 yılında Hristiyanlığı kabul ediyor. Çünkü Hristiyanlık devlet otoritesine karşı tehlike oluşturuyor. Bir dinin devlet otoritesine zarar vermesi o dinin devlete müdahalede bulunduğunu gösterir. Kostantin hem devletin, hem de dinin başı kabul edilmiştir. Justinyen zamanında din-devlet ilişkisinde önemli bir değişiklik oldu. Justinyen dini devlet işinden dışladı. Dinin devletin bir kurumu olma ilkesini kabul etmedi. Oysa Kostantin dini devletin bir kurumu olarak kabul etmiştir. Justinyen'in

uygulamasından sonra papalık ortaya çıkmıştır. Kostantin uygulamasında dinin başında müstakil bir şahsiyet yok, din ve devletin başı birdir.

Ortaçağda kilise ile derebeylerin işbirliği vardır. Marks “Din toplumun afyonudur” demiş, ben buna kızmıyorum. Çünkü Ortaçağda kilise halkın yanında olmalıydı. Oysaki onlar derebeylerle iş birliğine girmişlerdir. Hz. İsa kendi zamanında halk ile meşgul olmuştur. Daha sonra Hristiyanlığa beşer müdahalesi olunca halktan uzaklaşmış ağalarla, derebeylerle iş birliği yapılmıştır.

Hız. Muhammed (s.a.) halkı esas almıştır. Bu yüzden müşrikler tarafından zaman zaman hakarete uğramıştır. Bugün Müslümanlar kimin yanında olmaları gerektiğini iyi hesap etmelidirler. Heraklius’a İslâm anlatılınca o dinin mensupları kimin yanında yer alıyor diye sorar. Din geldiğinde yerleşik mülkün lehtarları genellikle o dine karşı çıkarlar. Çünkü din yerleşik mülkiyeti değiştirir.

Batı’da Hristiyanlığa dayalı bir devlet kurulma ihtimali yoktur. Çünkü Hristiyanlığın bu yönü ortadan kaldırılmıştır. Tabiri caiz ise ehlileştirilmiştir. Bu sebeple devlet adamlarında böyle bir endişe yoktur. Hristiyanlık siyaset meydanından çekilince bu meydan laik kurum ve şahıslara kalmıştır. Bugün Hristiyanlığın sosyal hayata ilişkin istekleri gayet basittir. Bu taleplerinin başında kürtajın yasaklanması vardır. Kilise yaşayabilmek için toplumun yardımına ihtiyaç duyar. Bu sebeple Kilise toplumun istediği fakat hiçbir ahlâk sisteminde olmayan, dine aykırı olan hususları meşrulaştırmıştır. Onlara göz yummuşlardır. Yahudiler ve Müslümanlar da ise mevcut siyasî otoriteye alternatif çıkarma imkânları vardır. Yahudilikte milli din esası kabul edildiği için meydanda sadece İslâmiyet kalmaktadır.

İslâmiyet Kur'an ve Sünnet çerçevesinde toplumun bütün yönlerini kapsar.

İslâmî hareket demek sadece namaz kılmak, hacca gitmek değil, mevcut siyasî otoriteyi İslâmî esaslara uygun hale getirmektir. Bush, *“Liberal, hür, demokrat insanlığın iki düşmanı vardı. Biri kızıl, biri de yeşil. Kızıl düşmanı bitirdik, şimdi karşımızda yeşil tehlike var. Bütün demokrat, liberal devletler bir olup bu yeşil tehlikeyi ortadan kaldırmalıdır.”* demiştir. Bu görüş birçok kişinin kabul ettiği bir görüştü fakat onu dile getirmekten çekiniyorlardı.

İslâm'da Din-Devlet ilişkisini öğrenmek için önce Kitab'a ve Sünnet'e bakarız. Daha sonra örnek devirlerin tatbikatına (siyere-tarihe) bakarız. Sonra da nazariyeye bakarız. Yani akâid, fıkıh, siyaset-i şeriyye kitaplarına bakarız. Peygamberimiz'in bütün davranışları vahiy olsaydı siretû'n-nebiye Kur'an'a bakar gibi bakardık. Fakat Peygamberimiz'in her davranışı vahye dayanmaz. Devlet başkanı olarak da davranmıştır, ictihad ederek de hüküm vermiştir. Sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün hareketlerinin vahye dayanmadığını bildikleri için bazen *“Ya Resûlullah siz bunu Allah emrettiği için mi yapıyorsunuz yoksa kendi re'yinizle mi yapıyorsunuz?”* diye sorarlardı. Bu da yukarıdaki görüşü desteklemektedir. Siyere, tarihe bakmamızın sebebi bu kaynakların delil olmasından dolayı değil, oradaki uygulamaları incelemek içindir.

Hz. Peygamber ictihadında hata ederse Allah (cc) onun hatasını düzeltirdi. O devirden yanlış bir hükmün daha sonraki devreye intikali söz konusu değildir. Hâlbuki Hulefa-yi Râşidîn'in böyle bir imtiyazı yoktur. Böyle olduğu halde bizim o devreye bakmamızın sebebi, sahabeler hakkında gerek ayette gerekse de hadiste övücü nitelikte ifadelerin bulunmasıdır.

Sahabe döneminde eğer münferit hadiseler değil de ictimâî hadiseler İslâm'a aykırı olsaydı buna o nesil izin vermezdi diye Müslümanların genel bir anlayışı vardır. Evvela yönetenler izin vermez. Çünkü bizim akîdemize göre –ehl-i sünnete göre- onlar ümmetin en faziletli kimseleridir. İşte bu söylenen özelliklerden dolayı dinî hükmü anlamak için Kitap'ta ve Sünnet'te bulamazsak siyer-i sahabeye bakarız.

KUR'AN'DA DİN-DEVLET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

“Kur'an'da hangi kelimeler, kavramlar din-devlet ilişkisiyle alâkalıdır ve devlet sistemini ortaya koyar” bizim bu meseleyi incelerken hareket noktamız bu olacaktır. “Din” kelimesi Kur'an'da var. Devlet kelimesi ise yoktur. “ دولة ” kelimesi vardır. Bu da elden ele dolaşan, tedavül eden servet anlamına gelir. Bunun yanında dini öğrenmek için yalnızca içinde “din” geçen ayetlere baksak bu da yeterli olmaz. Kur'an'ın Besmeleden Nas sûresine kadar hepsi din ile alâkalıdır. O halde Kur'an'ın bütününe incelemek lazım. Bu durumda ilk yapılacak iş devleti anlamak için Kur'an'ın bütününe bakmaktır. Ancak bu faaliyete girmeden önce yapılması gereken bir iş daha vardır. O da “devlet” ifadesi ile ne kastedildiğinin, bu işin mahiyetinin ne olduğunun tespit edilmesidir.

Bu izah edilen metot her şey için geçerlidir. Mesela eroinin hükmünü Kur'an'dan öğrenmek istiyorsak önce eroinin mahiyetini, ne işe yaradığını, sonucunda ne olduğunu vs. bilmek lazımdır. Sadece “eroin” lafzını Kur'an'da ararsak bulamayız. Fakat mahiyetini ortaya koyduktan sonra konu ile ilgili birçok ayetle karşılaşıyoruz.

Devlet: Bir arada (isteyerek-istemeyerek) yaşayan insanların belli bir toprak üzerinde müstakil olarak oluşturdukları bir sistemdir.

Hakkında Ayet Bulunan Hususlar:

- a)(Devlette) Toplu yaşayan insanlar
 - b)Sınırları belli, üzerinde yaşanan toprak
 - c)Toprak en büyük kamu malıdır.
 - d)İstiklâl, hâkimiyet, Müslümanların güçlü olmaları
 - e)Teşkilatlanma, örgütlenme: İdareci ve idare edilen arasındaki ilişkiler, ululemr, emir, imam, seyyit, raiyye, itaat, isyan, bağy ...
- O halde, bakmayı bilerseniz birçok şeyi görebilirsiniz.

KUR'AN'DA İSLÂM DEVLETİNİN MAHİYETİNİ BELİRTEN TEMEL KAVRAMLAR

1) TEVHİD

Kur'an'da tevhid diye bir kelime yok ama **وحد** kelimesinden türemiş kelimeler vardır. Ayrıca bizim tevhid ile kasdettiğimiz manayı içeren ifadeler vardır. Vahdetin zıttı şıktır.

Allah'ın (cc) varlığı ve kemal sıfatları itibariyle eşi benzeri yoktur. O tektir. Yarattıklarını rızıklandıran, ihtiyaçlarını gören, hayatları ve ölümleri elinde olan, varlıklara tam manasıyla hâkim olan Allah tektir. Yani Allah rubûbiyyet bakımından tektir. Vacibu'l-vücup olan sadece Allah'tır. Allah'tan başka herhangi bir varlık için bu ifade kullanılmaz. Bunlara mümkün varlıklar denir.

Allah'tan başka ma'bud yoktur. Vahdetin, tevhidin bizi en çok ilgilendiren yönü konumuz itibariyle bu husustur.

Metafizik felsefede Allah konusu işlenirken felsefe tarihi boyunca Allah'a inanan sistemlerde iki türlü telakki vardır. Birincisi deist tanrı anlayışı, ikincisi teist tanrı anlayışıdır. Deizm'de Tanrı'ya inanılır, yarattığına da inanılır. Ama Tanrının işlemi orada biter. Artık ilgilenmez. Allah'ın işe

karıştırılmamasında felsefi köken olarak Deizm'in izleri vardır. Ayetlere baktığımızda İslâm'da deist bir telakkinin mümkün olmadığı anlaşılıyor. İbadetimizin, iktisadî hayatımızın, hukukî hayatımızın vs. farklı farklı Allah'ı yoktur. Bir Allah vardır. Tevhid bunu gerektiriyor. Bütün işlerimizde O'na itaat etmekle yükümlüyüz. Ma'bud ve Rab olarak Allah'ın teklifi itaatte de O'nun teklifini gerektiriyor.

2) İTAAT

Söz tutmak, boyun eğmek, kabullenmek, itiraz etmemek demektir. İtaatle ilgili Kur'an'da birçok ayet vardır. İbadet daha geniş, itaat ise ona nispetle daha dardır. İslâm'da her itaat –niyetle birlikte- aynı zamanda ibadettir. İtaatle ilgili *“Yaratıcıya isyan hususunda yaratılana itaat edilmez”*⁸ şeklinde bir kaide mevcuttur.

Soru: İslâm'da din konusunda Allah'a itaat et, onun dışındaki siyasî, hukukî, idarî vs. konularda Allah'ın dışındakilere itaat edebilirsin şeklinde bir ayırım söz konusu mudur?

Cevap: Ayetlerde hukukla ilgili (Kamu hukuku- Özel hukuk) birçok husus vardır. Ceza hukuku kamu hukukunun bir bölümüdür. Kur'an'da bazı davranışların suç olduğu ve bunların cezalandırılmasının gerektiği, cezasının da “şu” olduğu şeklinde izahlar vardır. Ceza hukuku, hukuk bölümüne aittir. Hukuk da dinî-din dışı şeklinde ayırım yapanların nazarında din dışı bölüme aittir. Hukuk aynı zamanda devletle alâkalıdır. Buradan da anlaşılacağı gibi İslâm'da dinî-din dışı ayırımı yapmak ve itaatte ayırıma gitmek söz konusu değildir. Din-devlet ayırımı söz konusu değildir.

⁸ “Günah işleme hususunda hiç kimseye itaat edilmez. İtaat ancak ma'ruf olan hususlar olur.” Müslim, İmâre, 8, 4871.

Çağdaş kelimelerle bir soru sorulduğunda ve siz o soruya İslâm açısından bakmak istediğiniz zaman ilk önce o kavramı anlamamız gerekir. Mesela çoğulculuk veya laiklik hakkındaki hükmü ayetlerden öğrenmek istiyorsanız önce tarihî arka planını, onu hazırlayan şartları öğrenin. Kavramı bütün unsurlarına ayırın ondan sonra Kur'an'da Sünnet'te ilgili hükmü bulursunuz. Bakmasını bilirsek aradığımız kavrama delalet eden ifadeleri görürsünüz. Kavramı tam anlamak, analiz etmekle ve teşkil eden unsurlarına ayırmakla mümkün olur.

Kur'an-ı Kerim'de devlet telakkisini öğrenmek için "İslâm, insanların her biri bir fert olarak yaşayıp, evine, dağına, bağına çekilip tek başına yaşamasını mı istiyor?" diye bir soru sorarsanız bunun cevabını ayette bulursunuz. Ayrıca toplumda örgütlenmenin sağlanması, örgütte yöneten-yönetilen meselesinin düzenlenmesi ve hâkimiyetin sağlanması hususlarında da ayet bulursunuz.

Demokrasinin "Halkın kendi kendisini yönetmesi" diye sathî bir tarifi var. Bu tanım eksik bir tanımdır. Bu sebeple sonradan "doğrudan veya dolaylı olarak" ilavesi yapılmıştır. Doğrudan doğruya halkın kendini yönetmesi ancak köylerde olur. Geniş halk kitlelerinin doğrudan yönetilmesi mümkün değildir. O halde "doğrudan" sözü tanımı tamamlamak için söylenmiştir. "Dolaylı" denilince devreye temsilciler girer. Bunun sonucunda bir de bakıyorsunuz ki bir avuç insan sizi yönetiyor. Demokrasinin tanımında geçmiyor ama onun felsefesinde "Hâkimiyet kayıtsız-şartsız milletindir" düşüncesi var. Halk kendi kendini yönetmek için karar alırken halkın üstünde o kararı etkileyecek bir mercî var mı diye sorulduğunda "Hâkimiyet kayıtsız-şartsız milletindir." felsefesi ortaya konuyor. Mesela ilâhi iradeye ters düşmemek şartıyla hâkimiyet milletindir

denilse bu demokrasiye uygun olmaz. Çünkü kayıtsız-şartsız ifadesi var.

İtaatin Nevileri:

- a) Karı ile koca arasındaki itaat ilişkisi,
- b) Çocuk ile ebeveyn arasındaki itaat ilişkisi,
- c) Toplu olarak yapılan bir işte insanların itaat ilişkisi: Birden fazla insan herhangi bir işi topluca yapmak istediğinde orada bir düzene ihtiyaç vardır, dolayısıyla da reise ihtiyaç vardır.
- d) Halife (Devlet Başkanı) ile ümmet (millet) arasındaki itaat ilişkisi: Ümmeti temsil eden insanın gücü tek tek fertlerin güçlerinin toplamıdır. Onun yaptırım gücü vardır. Halife iki sıfatlıdır. Bir sıfatı fert olma sıfatı, diğer sıfatı halife olma sıfatıdır.

Bir grup itaatten çıkarsa ona ne yapılacağına dair ayet vardır:⁹

وان طائفتان من المؤمنين اقاتلتوا فاصلحوا بينهما فان بغت احديهما على الاخرى فقاتلوا التي تبغى حتى تفىء الى امر الله (فقاتلوا) : Bu ifadeyi devlet olarak savaşın şeklinde anlayabiliriz.

(حتى تفىء الى امر الله) : Bu ifadeyi de kanun hâkimiyeti kuruluncaya kadar şeklinde izah edebiliriz.

“Başı siyah kuru üzüm gibi bir habeshî başınıza geçirilse gene de itaat ediniz.”¹⁰ hadisini halifenin Kureyş’ten olması gerekmediğini savunanlar delil olarak göstermektedirler.

3) HİLAFET- ULULEMR

İlk uygulamada İslâm devlet başkanına halife denilmiştir. Hem halife, hem de ululemr kavramı Kur’an’da vardır. Kur’an’da geçen halife kavramı İslâm devlet başkanı

⁹ Hucurât sûresi, 49/9.

¹⁰ Buharî, Cemâat ve’l-imâmet, 26, 661.

manasında değil ama onunla alâkası var. (Bakara 2/30- Enam 6/165- Neml 27/62- Hud 11/54...) Bütün insanlarda hilafet vasfı vardır. Halife, geçmişin yerini onun salahiyetleri ile birlikte alan, onun makamına sahip olan demektir.

¹¹ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

Müfessirler bu ayetin tefsirini yaparken acaba Âdem'den(as) önce yeryüzünde yaşayan başka varlıklar mı vardı diye sormuşlardır. İki ayrı cevap verilmiştir.

a) Halifenin ille de önce geçenin yerine kâim olması gerekmez. Bu duruma göre halifenin manası Allah'ın mâlikiyetini temsilen yeryüzünde Allah'ın halifesi manasında olur. b) Daha önce yeryüzünde insanlar veya insanlar gibi mükellef olan cinler yaratılmıştır. Bu duruma göre halifenin manası önceki gidenlerin yerine geçen manasında olur. Kur'an'daki halife bir kişinin sıfatı değil bütün insanlığın sıfatıdır.

Peygamber Efendimiz bugünkü siyasî literatüre uygun bir devlet kurmuş ve bu devletin başkanı olmuştur. Peygamberimiz'in peygamberlik sıfatı devlet başkanlığı sıfatına galip olduğu için ona emiru'l mü'minin denilmemiştir. "Ya Resûlullah" denilmiştir. Ona emiru'l mü'minin denilmemesi devletin başkanı olmadığını göstermez. Resûlullah (s.a) vefat edince peygamberlik vasfı onunla birlikte gitmiştir. O'ndan sonra peygamber gelmeyecektir.

Bazı kimseler Peygamberimizle nübüvvet vazifesi sona ermiş ama risalet vazifesi devam etmektedir demişlerdir. Bu görüşte olanları ayrı bir din ve inanış olarak görmek gerekir. Ben onların hak mezhep olduklarını kabul

¹¹ Bakara 2/30.

etmediğim gibi sapık mezhep olduklarını bile kabul etmiyorum. Onlar ayrı bir din ve inanışa sahiptirler.

Ehl-i sünnet ve ehl-i bidat mezhepleri Peygamberimizle hem nübüvvetin, hem de risaletin sona erdiğini kabul etmiştir. Geride siyasî liderlik ve irşad vazifesi kalmıştır. Peygamberimiz'in irşad sıfatı ve vazifesi sofiyyeye göre kendilerine intikal etmiştir. Ehl-i zahire göre ulema ve fukahaya intikal etmiştir. Ben bunun sonradan ayrıştığını düşünüyorum. Tasavvuf kitapları okununca görülüyor ki, Resûlullah'ın ruhanî gücü ile insanları eğitmesi Hulefâ-yi Râşidîn'e, sahabenin, tâbiûnun, etbauttâbiûnun büyüklerine intikal ediyor. Bir gün geliyor insanların bir kısmı yavaş yavaş dünya nimetlerinden istifade bakımından, mesailerini sarf ettikleri yer ve amaçladıkları hedef bakımından farklılaşmışlar daha ziyade ahirete yönelmişler, dünya nimetinin asgarisi ile yetinmişlerdir. Bunlar iyi ahlâk sahibi olduğu için bir kısım insanlar bunlar çağırmadığı halde etraflarında halkalanmış ve onlar gibi ahlâklanmak istemişlerdir. Bu hal belli bir süre devam etmiş daha sonra bu züht hayatı şeriate aykırı olmamak şartıyla daha geniş, daha derin bir bilgi hâsıl etmiş, keşif ve ilham kapısı açılmış, bu insanlarda İslâmî kemaliyet fazlaca ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da tarikatlar oluşmuştur.

Bence irşad vasfı, ilmiyle amel eden ulemaya intikal etmiştir. İrşad kabiliyeti bazen bir tarikatın şeyhinde hiç olmayabilir, tarikat tasavvuf kelimelerini kullanmayan ama ilmiyle amil olan âlimde olabilir. Bunu bir isme bağlamak, münhasır kılmak doğru değildir. Ehl-i tarik de ilim, amel, ahlâk sahibi olur ve insanları irşad edebilir. Ama bu iş sadece onlara mahsus değildir. Ben erbabı tasavvufa hep hüsnü zan ile baktım. Benim kullandığım ölçütler şeriat ölçütleridir. Bir insanın mürşit olabilmesi için doğru İslâm'ı bilmesi lazım.

Ehl-i tarikin sahtesi hakikî olanından çoktur. Hacı Veyszade büyük âlimlerden biridir.

Peygamberimiz'in devlet başkanlığı Ehl-i sünnete göre Hulefâ-yi Râşidin'e, Şia'ya göre Ehl-i Beyt'e, Haricîlere göre ümmete intikal etmiştir. Uygun olanı Hulefâ-yi Râşidîn'e intikal etmiş olmasıdır. Ehl-i beyt dışında da hilafetin şartlarını taşıyan bir insan, ümmetin beyati ile halife olabilir. Aynı zamanda ehl-i beytten olursa aliyyül a'lâ.

Hz. Ebubekir'e halife olduğunda, Peygamberimiz'in devlet başkanlığı sıfatını temsil ettiği için Halifet-ü Resûlillah denilmiştir. Hz.Ömer'e Halifet-ü Halifet-i Resûlillah denilmiş ancak bu iş böyle uzayacağı için daha sonra sadece halife demekle yetinilmiştir.

Kâfirlerde hilafet vasfı bil kuvve halinde vardır. Onlar bu özelliklerini ortaya çıkarmamışlardır. Her bir mü'min ve salih kul amir olarak, hâkim olarak, malik olarak Allah'ı tanır. Yeryüzünde kendi vücud ve salahiyetinin bir amaca yönelik olarak verildiğini düşünür. Kişinin yeryüzündeki tasarruf salahiyeti, ona Allah'ın verdiği tasarruf salahiyetine bağlıdır. Bağımsız bir durumda değildir. (Bu manada) Her bir fert bir halifedir.

İnsanlar yeryüzünde ancak cemiyet halinde yaşayabildiklerinden ictimâî, sosyal hayat ortaya çıkmıştır. Sosyal hayatın kendine göre ortak ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların karşılanması gerekir. Devlet denilen teşkilat bu gayeye matuf olarak doğmuştur.

Fert hayatında nasıl Allah'a kul olmak gerekirse ictimâî hayatta da Allah'a kul olmak gerekir. Toplumun idaresi için mutlaka idareciye ihtiyaç vardır.

Fertler bazı salahiyetlerini toplum adına bunu kullanana devrederler. Bu sebeple devlet her bir fertten güçlüdür. Biz kendi rızamızla içimizden birine birtakım

salahiyetlerimizi devrediyoruz. Hem salahiyetimizi, hem vazifemizi ona devretmemiz mutlak bir devretme değil, kayıtlı-şartlı bir devretmedir. Onu denetleme yetkimiz vardır.

İslâm devlet için öyle temel kavramlar ve hükümler koymuştur ki, hangi sistemin İslâm'a uygun olduğunu, hangisinin uygun olmadığını belirleyebiliriz. Bu durumun Kur'an'ın evrenselliği ile alâkası vardır. İslâm'ı bilmeyenler İslâmî yönetimin teokratik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Teodemokratik olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Demokraside İslâmî ahkâma önemli ölçüde ters düşen ilke hâkimiyetin kayıtsız-şartsız millete, halka ait olmasıdır.

4)BEY'AT

Biat demek doğru değildir, doğrusu bey'attır. Bey'at kök itibari ile satmak manasındadır. Bey'at terim olarak yeminle bağlılık sözü vermek manasında kullanılır. Bey'atın formülü ne olursa olsun unsuru şudur: "Ben seni başkan olarak kabul ediyorum. Allah'a (cc) itaat ettiğin sürece sana itaat edeceğim."

Bey'at demokratik yönetimlerdeki seçimlerden farklıdır. Seçimde birden fazla aday vardır. Seçimden sonra muhalefet devam eder. Muhalifler o adamın başarılı olmasını ister. Onu seçmedikleri için yardımda bulunmazlar. Bey'at seçimden tamamen farklıdır. Hem mahiyet bakımından, hem de zaman bakımından farklıdır.

İslâm'a göre seçimde birden fazla aday olması mümkündür. Bugün İslâmî bir yönetime sahip olsak önce seçim sonra bey'at yapmak gerekir. Başkan seçiminde iki usul uygulanabilir: a) Tek dereceli olabilir. Bu durumda halk başkanı doğrudan doğruya seçer. b) İki dereceli olabilir. Önce başkanı seçecek olan kurul seçilir sonra bu heyet başkanı seçer. Bu dolaylı seçimdir. Görüldüğü gibi seçim

İslâmî usulde de söz konusudur. Ancak bey'at İslâm'a hastır. Demokraside bey'at yoktur. İslâm'da seçimden sonra ona muhalif olanlar da dâhil olmak üzere bütün ümmet seçilen başkana bey'at eder. Bey'at etmeye mecburdur. Fikren, ictihaden muhalefet devam edebilir. Devlet başkanına fikren muhalif olanların projesi varsa bu projelerini başkan seçilince uygulamak üzere geliştirebilirler. Devlet başkanı başarısız olduğu takdirde tenkit hakkı bakidir. Denetleme ve takip etme imkânı vardır.

Bey'at, Kur'an'da ve Sünnet'te vardır. Resûlullah (s.a.) çok kritik anlarda sahabeden bey'at almıştır. Bu durum bugünkü güven oylamasına benzetilebilir. Buradan hareketle İslâm uleması gerektiğinde güvenoyuna, referanduma benzer olarak bey'atın yenilenebileceğini söylemişlerdir.

5) ŞÛRÂ

Kur'an'da ve Sünnet'te hem kelime, hem kurum, hem de tatbikat olarak mevcut olan bir başka temel kavram da şûrâdır. Daha çok kullanılan şekli müşavere ve istişaredir.

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹²

İstişare bağlayıcı mıdır? Burada bağlayıcılık iki manaya gelir:

a) İstişare yapmak mecburi midir? b) İstişarenin sonucu bağlayıcı mıdır? Başkan ile yönettiği insanların reyleri çatıştığında başkan yönetilenlerin reylerine uymak zorunda mıdır?

a) İstişare emri bir nedip emri değil icap emridir. Vücup ifade eder. Bağlayıcıdır. İstişare yapmak vaciptir.

¹² Şûrâ sûresi, 42/38.

b) İstişarenin sonucunun bağlayıcı olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Bu konuda bir hükme varabilmek için elimizde bir tatbikat delili de yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a) peygamberlik ve devlet başkanlığı sıfatı vardı. O, bazen istişare eder fakat istişarenin dışında bir iş yapar. O zaman Müslümanlar acaba vahiy mi nazil oldu diye düşünürler. Biz o anda vahiy nazil olmadığını bilsek istişarenin sonucunun başkan için bağlayıcı olmadığını söyleyebilirdik. Bu durum sonraki devirlere de örnek olurdu. Fakat Hz. Peygamber'in istişare sonucuna aykırı olan fiillerinin vahiy olma ihtimali olduğu için sonraki devirlere örnek olamıyor.

İslâm'da şûrânın belli bir şekli öngörülmemiştir. İyi ki de öngörülmemiş. Amaca uygun meşveret nasıl yapılacaksa öyle yapılır. Ona da ümmet karar verir.

İslâm siyaset teorisi, nazariyesi Hulefâ-yi Râşidîn döneminde kaleme alınmamıştır. Sadece uygulama söz konusudur. O zaman hiçbir şey yazılmamıştır. Kitaplaştırılan sadece Kur'an-ı Kerimdir. Hadis yazılmış ama kitaplaştırılmamıştır. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi 30 yıl sürmüş daha sonra saltanata dönüşmüştür. Saltanat olunca da hürriyet ortadan kalkmış baskı ve korku meydana gelmiştir. Bey'at silah zoruyla alınmıştır. O devirde ümmetin ahlâklı, faziletli âlimlerinin oluşturdukları bir ehl-i şûrâ mevcut değildir. Âlimler yöneticilerin yanlış hareketlerini engelleyememişlerdir. O devirde kimse kamu hukukunun özellikle anayasa ve siyaset teorisine taalluk eden hususlarda hiçbir şey yazamamışlardır. Muaviye'ye ben halife demiyorum. O emirdir, sultandır. Oğlu da öyledir. Ben bunları söylüyorum ama Alevî değilim. Ben Sünnîyim. Ancak hakkı da söylemek gerekir.

İmam-ı Azam kadılık teklifini takvası sebebiyle kabul etmemiştir diyenler var. Ben İmam-ı Azam'ı böyle bir

şeyden tenzih ederim. “Müctehid hata ederse bir sevap kazanır.”¹³ Ehliyetli, iyi niyetli kâdı hata da etse cennette olur. Bu hadis-i şerifleri İmam-ı Azam da biliyordu. Bu sebeple onun bu görevi takvası sebebiyle kabul etmediği doğru değildir. Bu işin doğrusu şudur. İmam-ı Azam hem Emevîler, hem de Abbasîler zamanında Resûlullah’ın çocuklarını tuttu. İdarecilere karşı pasif mukavemette bulundu. Pasif mukavemetin içinde kadılığı kabul etmemesi de vardır. Onlarla işbirliği demek onlara meşruiyet kazandırmak demektir.

İmam Muhammed *Kitabu’l-ikrah’ı* yazmış, O’nu çekemeyen birisi sultana bunu haber vermiş, bu durumu öğrenen sultan İmam Muhammed’i çağırtmış fakat o kitap bulunamadığı için sultan imamı serbest bırakmıştır. Mebhut isimli kitapta bu olay anlatılır.

İslâm siyaset teorisi hakkında elimizde sadece Kitap, Sünnet ve 30 yıllık bir tatbikat vardır. Kur’an’da, Sünnet’te, Hulefâ-yi Râşidîn’in tatbikatında şûrâ vardır. Şûrâ devletle alâkalıdır. O halde, Kur’an’da ve Sünnet’te devlet ve siyasete ilişkin esaslar vardır.

6) EMR-İ Bİ’L-MA’RUF NEHY-İ ANİ’L-MÜNKER

Bu konu üzerinde Kur’an’ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde çok durulmuş, İslâm ümmetinin varlık sebebi ve özelliği olarak takdir edilmiştir. Bu ümmet bütün insanlık için örnek olarak tasarlanmıştır. Bu ümmete iman, fazilet ve hukuk ümmeti de denir. Çünkü Emr-i bi’l-ma’ruf nehy ani’l-münker bu ümmetin vazifesidir. Bu vazifenin yanında diğer önemli nokta, bu ümmetin Allah’a iman etmesidir.

Bir devlette en hâkim otorite hak ve hukuk ise, herkes o toplumda hakkını alabiliyorsa, hukukun

¹³ Müslim, Akdiye, 6, 4584.

gerçekleşmesi için bir engel yoksa o topluluğa hukuk devleti denir.

İslâm devletinin iman-ahlâk-hukuk devleti olduğu iddiasının ispatlanabilmesi için şu soruların sorulup cevaplandırılması gerekir.

a) Maruf nedir? b) Münker nedir? c) Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerin hedefi nedir?

Bir yandan şeriatın olumsuz gördüğü, Allah'ın beğenmediği kısaca dine aykırı olan diğer yandan da toplumun hoş görmediği hususlara münker denir.

Hâkimiyet kayıtsız-şartsız milletindir diyen toplumlarda ahlâkın ölçütü toplumdur. İslâm'da beşerî hukukun üstünde bağlayıcı olan hukuk ilâhi hukuktur. Fakat ilâhi hukuk, hukuk formunda bildirilmemiştir. İslâmî alanı belirleyen sınır vardır. Müctehidler bu sınır çerçevesinde görüş beyan ederler. Bütün ulemanın ittifak ettikleri edille-i şeriyye (Kitap ve Sünnet) müctehid olanların aşamayacakları sınırdır. Topluma yönelik ictehalarda hangisinin kanunlaştırılacağına ümmet ve temsilcileri karar verir.

Bugünkü sistemde milletin kendi hukuku ile evrensel hukuk çatışırsa geçerli olan evrensel hukuktur. Evrensel hukuk da beşerîdir.

Bu ümmet iman ümmetidir. İmansız ümmetin hoş gördüğü bir şey iman ümmetine göre münker olabilir. Biz ve ötekileri birbirinden ayıran özellik imandır. İman toplumunun münkerini ve ma'rufunu iki ölçüt belirler. Birincisi ilâhi ölçüt: Kitap ve Sünnettir. İkincisi beşerî ölçüt: Kitap ve Sünnet de olmayan hususlarda ümmetin anlayışıdır.

Emr-i Bi'l-Ma'rufun Devletle İlişkisi: Emr-i bi'l-ma'ruf'u devlet benimsemiyorsa ya anarşi çıkar ya da bu vazife yapılamaz durur. Bu sebeple sadece fert bazında Emri

bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerin yapılması mümkün değildir. Devletin de bunu desteklemesi gerekir. Bizim toplumumuzda şu anda devlet desteği olmadığı için bu vazife durmuştur. Yerine getirilememektedir.

Bildiğimiz Husus: Emr-i bi'l-ma'rufun yapılmasının emredilmiş olduğu;

Bilmek İstedığımız Husus: İslâm'ın devletle olan ilişkisi;

Ulaşılan Sonuç: Madem Emr-i bi'l-ma'ruf emrediliyor ve bu vazife devlet desteği olmadan sadece fertler bazında yerine getirilemiyor o halde İslâm'da devlete ait hususlar vardır ve devletin vazifeleri belirlenmiştir. Devleti dinden müstağni kılmak mümkün değildir.

Münker ve ma'rufun belirlenmesinde aslolan iki taraf arasında (Emr-i bi'l-ma'ruf yapan ile yapılan) iman ve anlayış birliğinin olmasıdır. Usulüne uygun olarak, belirli sınırlar içinde birisi ictihad yapmışsa o kimse ayıplanamaz ve ona Emr-i bi'l-ma'ruf yapılmaz. Ümmetin bütün uleması zinanın, faizin, içkinin, rüşvetin haram olduğunu ifade etmiştir. Artık bu gibi konularda ictihad farklılığından söz edilemez. Bu işler ittifakla münkerdir. Böyle bir fiili irtikâp edene Emr-i bi'l-ma'ruf yapmak gerekir.

7) VELAYET

Tevbe sûresi 71. ayetinde kim kimin velisi olduğu anlatılıyor. Nisa sûresi 144. ayetinde de mü'minlerin kâfirleri veli edinmemesi emrediliyor.

Velayet ferdî ve ictimaî olarak ikiye ayrılır. Ferdî velayette biri diğerini hukuken temsil eder. İctimaî velayette biri toplumu hukuken temsil eder. Benim devletimin yöneticisi kâfir olamaz. O halde velayet kavramının devletle alâkası vardır.

8) MÜLK

Mülkün manası müteallakı itibariyle geniştir. Mülk hâkimiyet manasına gelir. Hâkimiyetin konusu insandan başka bir şeyse o hukukî hâkimiyet (mülkiyet) olur. Hâkim olduğunuz şey insan ise o zaman siyasî hâkimiyet (mülkiyet) söz konusudur.

9) ÜMMET

İslâm'da bir ümmet öngörülüyor. Sonra bu ümmete bir takım vazifeler veriliyor. Bu vazifeleri yerine getirilmesi için teşkilatlanmak gerekiyor. Dinin korunması, dinin diğer dinler üzerine izhar edilmesi, hak ve adaletin geçerli olması ümmete düşen vazifelerdendir. Yönetime girmeden bu vazifelerin yerine getirilmesi mümkün değildir. Adaletin sağlanması (sosyal adalet, hukukî adalet), fitnenin engellenmesi, insan haklarının korunması İslâm'ın ümmetten istediği ictimâî vazifelerdendir. Bunlar ferdî aşar. (Devlet şeklinde yapılanmayı gerekli kılar.)

SÖZLÜK*

Âbid: Ahiret saadetinin ibadetle kazanılacağına inanarak kendisini ibadete veren samimi dindar.

Avam: Halk

Bâtın: İç, gizli, görünmeyen.

Cariye: Köle kadın.

Cebir Kullanma: Bir işi yaptırmak için zora başvurma.

Celp: Getirtme, kendi üzerine çekme.

DâruIslam: Müslüman bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar.

Dâruharp (Dârülküfür): Müslüman olmayan bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar.

Deyn: Kişinin zimmetinde sabit olan borç.

Edille: Deliller, bir şeyin varlığını ve vukuunu ispata yarayan şeyler.

Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker: İyiliği emredip, kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlâkî ve hukukî tâbir.

Entegre Olmak: Uyum sağlamak

Evkâf: Vakıflar

Gabn: İki taraflı akitlerde karşılıklar arasında değer yönünden var olan denksizlik; bir malı değerinin altında bir bedelle satma veya satın alma ve bu şekilde aldanma.

Garar: Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıması.

Hamr: Şarap

Hıfz: Korumak

Hibe: Bağış

İcâre: Menfaatin ücret karşılığında temlik edilmesi, kiralamak.

İctihad: Nassın lafız ve manasından hareketle nassın bulunmadığında, çeşitli istinbat metotları kullanılarak zannî bilgiye ulaşma çabası.

İftâ: Fetva vermek.

İhâta: Etrafindan çevirmek, kuşatmak, içine almak.

İhtikâr: Karaborsacılık

İltizam: Bir şeye ondan ayrılmamacasına sarılma, bir şeyi kendi üzerine lazım kılma.

İntikal: Bir yerden diğer bir yere geçmek, fikir ya da mezhep değiştirme.

İstiftâ: Fıkhî bir meselenin hükmünü fetvaya yetkili kişilerden sorma.

İttiba: Uyulan kimsenin görüşünün delilini bilerek tâbi olmak.

İvaz: İki tarafa borç yükleyen akitlerde karşılıklı bedellerden her biri.

Kadd-ı Basar: Gözü yummak.

Karz: Geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç, borç verme.

Kat-ı nazar: Bakmamak, itibar etmemek, alâkayı kesmek.

Kemal: Olgunluk, güze sıfatlarla muttasıl olmak, fazilet.

Kesb: Kazanmak, elde etmek.

Kurbet: Kişiyi Allah’a yaklaştıran fiil ve davranış.

Maslahat (Mesâlih): Bir şeyin maksada uygun özellikte olması; iyi, uygun, elverişli, yararlı olana ulaştıran.

Me’kül: Yenilen

Memnu: Yasak

Meşrub: İçilen

Mikat: İhrama girilecek zaman ve yer.

Mubah: Mükellefin yapıp yapmamakta şer’an serbest bırakıldığı filler.

Muhal: İmkânsız

Muvâlât Akdi: Nesebi meçhul kişi, nesebi belli bir kimseye “eğer ben bir cinayet işlersem diyetimi âkilen ile birlikte sen öde, ben de ölürsem mallarım senin olsun” derse ve karşı tarafta bu şartı kabul ederse muvâlât akdi gerçekleşir.

Müctehid: Şerî delillerden amelî hükümleri çıkarabilme melekesine sahip din bilgini.

Mürşit: Doğru yolu gösteren kılavuz; müritlerine tasavvufu öğreten, sırları ve gerçekleri gösteren tarikat şeyhi.

Mürted: İslâm dininden dönen kişi.

Müsteftî: Fetva isteyen.

Râbta: Tarikatlarda müridin şeyhi aracılığıyla kalbini Allah’a bağlaması.

Râci’: Geri dönen.

Re’sen: Kendi başına, bizzat, müstakil olarak.

Sâik: Sevkeden, sürükleyen, sebep.

Sakîm: Hasta, sağlam olmayan, yanlış.

Seküler: Laik duruma getirme, dinden bağımsızlaştırma.

Sekülerizm: Dinî değer ve ilkeleri bireysel ve toplumsal hayatın dışına iten, öte dünya ile ilişkiyi tamamen koparan ve sadece bu dünyayı esas alan, insanı kendi kendine yeterli görme felsefesi.

Sofi: Mutasavvıf

Sofiyâne: Tasavvufia ilgili veya mutasavvıflara yakışır biçimde olan.

Şerik: Ortak

Şeyh (Meşayih) : Tarikat kurucusu, tarikat kollarının birinin başında olan.

Şiar: İz, belirti, işaret.

Taayyün: Meydana çıkmak, aşikâr olmak.

Taabbudî: İbadete ait olup emrolunduğu için yapılan, sebebi ve illeti sadece emir olan aklın muhakemesine bağlı olmayan.

Tahric: Mensup olduğu müctehidlerin istinat ettikleri nasslara, kaidelere ve asıllara dayanmak suretiyle şerî hükümleri elde etmeye çalışma.

Takiyye: Olduğundan farklı görünme.

Taklit: Görüşünün deliline bakmaksızın bir kişiye uyma.

Takyit: Bağlı kılma, kısıtlama, kayıtlama.

Ta'zir: Hakkında belli bir ceza, bir şerî had bulunmayan suçlardan dolayı tatbik edilecek olan ceza.

Telakki: Kabul etmek, anlayış, görüş.

Telfik: İki veya daha fazla mezhebin birbirine zıt olan hükümlerini belli bir hadisede bir araya getirme.

Yakîn: Şüphesiz, sağlam ve kesin olarak bilmek.

Zâhir: Açık, belli, görünüş.

Zan : %51 ile %99 arasında kesinliği olan bilgi.

Zuhur: Meydana çıkmak, baş göstermek, görünmek.

*Bu bölümün hazırlanmasında Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, Ankara 2005, Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, Abdullah Yeğin, *Osmanlıca- Türkçe Yeni Lügat*, İstanbul 1991 ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinden istifade edilmiştir.

DİZİN

A

adalet, 5, 9, 40, 80
ahlâk, 6, 23, 33, 46, 55, 64, 72, 78
Ahmet Davudoğlu, 37
aile, 17, 32, 55
akıl, 3, 31, 37
Allah, 2, 5, 6, 14, 24, 25, 28, 31,
35, 43, 44, 45, 47, 48, 56, 58,
65, 67, 68, 71, 73, 74, 77, 78
Ateşkes, 22
Avrupa, 3, 9
Ayetullah, 28

B

banka, 12
baş örtmeyi, 18
başını açması, 57
başörtüsü, 46
Batı, 47
bâtın, 2, 11
Bey'at, 74, 75, 76
bidat, 8, 9, 14, 51, 72
Borsa, 54
boşama, 21, 49
Budizm, 15

C

Cariye, 3
cemaat, 20

Ceza hukuku, 68
Cidde, 44
cihat, 4, 17, 33
Cilbab, 44

Ç

Çalgı, 17

D

dârulharb, 22, 58
Deccal, 14
demokrasi, 13, 45
Demokratik, 4
Ders, 5
devlet, 9, 12, 18, 30, 32, 38, 46, 59,
62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 71,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79
Diyalog, 13
doktora, 28
dua, 2
Dünya işi, 6

E

Ehl-i Beyt, 22
Ehli sünnetin, 14
el sıkışma, 56
Emri bil maruf nehyi anil münker,
6, 18, 79
Evkaf vekaleti, 37

F

faiz, 12, 18, 29, 30, 54, 55, 58
fakih, 5
fehmi ichtihadı, 10
Fetâvâ, 11
fetihlerinin amacı, 16
fetva, 17, 23, 33, 42, 47
Fıkhu's-Sîre, 38
Fıkıh, 3, 7, 23, 28, 31, 33, 34, 35,
38, 39, 44, 46, 47, 61, 65

finansal kiralama, 13

G

Garar, 18

H

Hacet, 35

hakem, 13, 21

Hâkimiyet, 2, 69, 78

halife, 70, 71, 73, 76

Halifelik, 49

Hamidullah, 9

Haneî, 10, 19, 28

Harbî, 29

Hasanu'l-Benna, 39

havâyici asliyye, 19

hayat sigortası, 60

Hisse senedi, 54

Hoşgörü, 9

Hristiyanlık, 9, 15, 37, 63, 64

Hulefâyi Râşidin, 3, 22, 60, 72, 73, 76

hurafeler, 8

Hız. Ömer, 43, 48, 73

Hız. Peygamber, 17, 22, 42, 43, 46, 48, 51, 56, 65

İ

İbadet, 3, 68

İbn Teymiyye, 39

icma, 11, 26, 36

ictihad, 2, 10, 11, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 36, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 65, 79

İdam, 30

İfta usulü, 24

ihtikar, 54

İhvan-ı Müslimin, 32

İlahiyat, 16

İltizam, 26

İmam Cafer, 22

İmam Hatip, 3, 19

İmameyn, 23

İmam-ı Azam, 23, 76

insan-ı kâmil, 8, 9

irşat, 72

İslâm, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 23, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80

İslâm cemaatlerini, 2

İslâm devleti, 2

İslâm hukuku, 21, 46

İslâmiyet, 15, 37, 64

İslâmlaşma, 3, 4, 5, 8

istihare, 22

İstişare, 75

K

Kadın, 20, 41, 55, 56

Kafir, 2

kapitalizm, 13

karz, 17

Kıyas, 10, 11, 35

Kilise, 64

Komünizm, 13

Kostantin, 63

Kur'an, 2, 15, 17, 21, 24, 28, 30, 31, 36, 41, 43, 48, 49, 50, 56, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77

L

laik, 15, 44

laiklik, 4, 8, 44, 45, 62, 63, 69

M

maslahat, 10, 49
Mevdudî, 39
Modernistler, 49
Muaviye, 43, 76
Mubah, 5
mudârebe, 13
Mukallit, 11
Muharricun, 11
murabaha, 13
Musafaha, 56
Musiki, 17, 40
müctehid, 5, 11, 23, 24, 25, 27, 28,
36, 47, 77
müeffak, 26
Mülk, 61, 80
Mürşit, 8
Mürted, 12, 28
Müslüman, 3, 4, 8, 10, 14, 16, 29,
32, 40, 45, 47, 60, 62
Müstefî, 47
müşâreke, 13
müşavere, 75

N

necaset, 6
necis, 6, 7
nevâzil, 11
Nikah, 20

O

Oniki imamı, 22
Osmanlılarda, 20, 34

Ö

öğretmen, 19, 57
Örfî kanunlar, 13
özel finans, 13

P

Postmodernizm, 46
pozitivist, 22

R

râbıta, 3, 8, 22
Reformistlerin, 21
Resûlullah, 2, 8, 14, 16, 18, 31, 65,
71, 72, 75, 77
Rü'yet-i hilal, 3

S

Said-i Nursi, 17
sakal, 46, 51
sektülerizm, 4, 62
Seyyid Kutup, 39
Sırların, 31
Sigorta, 57, 58, 59
Sîret, 38
Siyaseti şer'iyye, 39
sofiyyeye, 9, 72
sosyal güvenlik, 29
sultan, 49, 77
Sünnet, 22, 32, 36, 43, 48, 51, 58,
65, 66, 69, 77, 78

Ş

Şahitlik, 41
şarkı, 17
Şeriat, 2, 3, 34
Şirk, 2
şirket, 59, 61

T

Ta'zir, 12
Taabbudî emirler, 7

Taassup, 14
tahvil, 54
takiyye, 12
Taklit, 10, 11, 25, 26, 27, 38, 39,
41
tarihsel, 31, 43
tarikât, 8, 9, 72
tasavvuf, 8, 34, 72
Tebliğ, 40
Tekfir, 15
Telfik, 25, 26
Tercüme, 28
terör, 16
teşvik kredisinden, 38
tevhid, 67
tokat, 6
Türk, 9, 40
Türkiye, 13, 19, 29, 32, 34, 35, 58,
61, 62

U

ululemr, 67, 70

Ü

ümme, 11, 23, 32, 47, 70, 75, 76,
77, 78, 80
Üyelik sigortasında, 59

V

Vadeli satışta, 31
Vahhabiler, 34
vakıflar, 42
Vekalet, 2
Velayet, 79
Veli, 9

Y

Yahudilik, 16, 62, 64
Yatırım fonunda, 54

Z

Zaruret, 19, 35, 44, 51
Zaruret hali, 19
zikir, 8
zinet, 19